

ΠΟΙΚΙΛΗΣΤΟΑ

«ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ»

ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟΥ

Ἀγαπητοὶ φίλοι,

Ἐλαβον καὶ ἐφέτος τὴν «Ποικίλην Στοάν» καὶ οἶς εὐχαριστῶ.

Θαυμάζω τὴν εὐγενῆ καὶ Ἐθνικιστάνην ἐπιμονὴν σας πρὸς ἐξακολουθῆσιν Ἔργου, ἰθνηφελοῦς μὲν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἀλλὰ καὶ ἀχαρίστου....

Ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη ἡ «Ποικίλη Στοά» προσφέρει πολυτίμους ἔκδολεὺσαι εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἀνόρθωσιν καὶ ἐνίσχυσιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐχετέ το ὑπ' ὄψει καὶ μὴ ἀπανθήσητε ἐργαζόμενοι καὶ κοπιῶντες. Σᾶς συγχαίρω καὶ πάλιν, εὐχόμενος τὰ βέλτιστα ὑπὲρ τοῦ ὠραίου σας Ἔργου.

Ἐξαιρετικῶς ἐκτιμῶν αὐτὸ καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀρνηθῶ τὴν ἐν τῇ «Ποικίλῃ Στοᾷ» συμμετοχὴν μου, ἐπιστέλλω ὑμῖν πρόχειρον συμβολὴν περὶ τῆς «Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως».

Μετὰ πολλῆς ἀγάτης
Ἰμέτερος

Ἀθῆναι 26 Ἰουλίου 1912

Η ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

(Ἱστορικὴ αὐτῆς Ἐξέλιξις καὶ Πρόδρομοι)

ΤΕΓΟΝΟΣ, προσφιζόμενον νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τῶν τυχῶν καὶ τῆς σταδιοδρομίας ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς μεμονωμένη πρῶξις λαοῦ, ἐπιζητούντος βελτίωσιν καταστάσεως. Ἡ ἀναζήρηξις τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ἥτις εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν σύμβολον τῆς νεωτέρας κοινωνίας, κατέστησε τὴν γαλλικὴν ἐπα

νάστασιν καθαρώς ἀνθρωπίνην. Αἱ πρό αὐτῆς, καὶ περιορίζομαι εἰς τὴν ἀγγλικὴν, τὴν τῶν Κάτω Χωρῶν, τὴν ἀμερικανικὴν ἐπὶ τέλους, ἀπέβλεπον εἰς τοπικὰ μᾶλλον ἢ καθολικὰ συμφέροντα, εἰς ἔθνικὰ καὶ πολιτικὰ. Τοῦναντίον ἡ γαλλικὴ εἶχε πρόγραμμα τὴν παλινόρθωσιν τῆς δικαιοσύνης, κανονικοῦσης τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πράγματα κατὰ τὰ κελεύματα τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀλληλεγγύης.

Ἐκ τούτου ὁ παγκόσμιος χαρακτήρ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἐξαιρί-
χθῃ ἐν Παρισίῳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλ' ὁ ἀντίκτυπος αὐτῆς κατέστη αἰσθητὸς
καθ' ἅπαντα τὴν ὑδρόγειον· αὐτοῦργος ὁ γαλλικὸς λαός, ἀλλὰ κατὰ τὸ
μᾶλλον ἢ ἦτορ συνεργοί, συγχρόνως ἢ βραδύτερον, ἅπαντες οἱ λαοί, ἀνε-
ξαρτήτως χροῦματος, θρησκευτικοῦ δόγματος, ἔθνικῆς ἢ ἱστορικῆς προελεύ-
σεως. Καὶ σήμερον κατὰ τὴν ἐνεπὶ τῶν στιγμῶν, καθ' ἣν χαράσσω τὰς γραμμὰς
ταύτας, ἅπαντα ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ ἐπιδιώξει γενναιοτέρως ἐκπολιτιστικῆς
σταδιοδρομίας συνεχίζει τὸ ἔργον τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως· συναισθάνεται
ὑπὸ τινα ἔποψιν, ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο δὲν εἶνε τὸ δημιουργημα ταύτης ἢ ἐξείνης
τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως ἢ ιδέας, ἀλλὰ τῆς παγκοσμίου ιδέας.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἔσχεν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν αὐτῆς θεωροῦς
θαυμαστάς, ἀλλὰ καὶ φανατικούς κατηγόρους. Παρὰ τῶν πρώτων ἐχαρακτη-
ρίσθη ὡς τὸ μέγιστον τῶν ἔργων τῆς νεωτέρας ἱστορίας, παρὰ τῶν δευτέρων
ὡς τὸ ἔργον τοῦ Σατανᾶ.

Ὁ Γερμανὸς φιλόσοφος Φίχτης κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐπαναστά-
σεως, ἀμυνόμενος ὑπὲρ αὐτῆς, ἔγραψε θαυμασίας σελίδας, ὑποστηρίζων τὸ
δόγμα, ὅτι οἱ λαοὶ ἔχουσι τὸ ἀπόλυτον δικαίωμα νὰ μεταβάλωσι τὸ κοινωνι-
κὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν καθεστῶς, ἐν ἧ περιπτώσει τοῦτο δὲν ἀνταποκρίνε-
ται πρὸς τὸν τελικὸν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν σκοπὸν. Καὶ μετ' αὐτὸν
λεγεὼν θαυμαστῶν ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου ἐξῆρε τὸ ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως,
κηρύξασα αὐτὸ ὡς ἀφετηρίαν νέας κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως, ἔρειδο-
μένης ἐπὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνθρωπίνης ἰσοτιμίας καὶ ἀλληλεγγύης. Ἀφ'
ἐτέρου οἱ πολέμιοι τῆς ἐπαναστάσεως, πρώτου δόντος τὸ κατ' αὐτῆς σύνθημα
τοῦ μεγάλου Ἀγγλοῦ ρήτορος Ἐδμόνδου Μπούρκε χαρακτορίζουσιν αὐτὴν ὡς
γεγονὸς ἐπιβλαβέστατα ἐπιδροῦσαν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων.

Ἐπιζητούμενος ὁ ἐπιφανὴς ἀνὴρ τὰ γεγονότα τῆς ἱστορίας ἰσχυρίζεται, ὅτι
αὕτη πρέπει νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀνθρώπων «ὡς τὸ διδακτι-
κώτατον τῶν μαθημάτων» καὶ οἶονεὶ συνεχίζει τὴν περὶ τῆς πραγματικῆς
ἱστορίας θεωρίαν τοῦ Πολυβίου, διδάσκοντος ὅτι εἶνε ἀληθινοτάτη παιδεία
καὶ γυμνασία πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις· καλλίστην δὲ παιδείαν ἡγητέον
πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας προσγυρομένην ἐμ-
πειρίαν. (7)

Κατακρίνων ὁ Μπούρκε τὴν θεωρίαν τῆς κοινωνικῆς Συνδήξης, τοῦ Εὐαγ-
γελίου τούτου τῆς ἐπαναστάσεως, λέγει πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι ἡ ἱστορία εἶνε ἡ
ἰερά δύναμις τοῦ χρόνου, παρέχουσα ταῖς συμβάσεις τῶν ἀνθρώπων τὸ κῆρος
τῶν αἰώνιων ἄρχῶν. Ἄλλ' ἀνεχῶς οἱ λαοὶ δὲν πορίζονται ὅσα ἠδύνατο μαθή-
ματα ἠθικῆς ἐκ τῆς ἱστορίας. Αὕτη εἶνε μέγα βιβλίον ἠνεφεγμένον πρὸς διδα-

(7) Ἱστορ. Α'. 1—4.

οχαλίαν, παρέχουσα εις τὸ μέλλον τὰ πορίσματα τῆς σοφίας τοῦ παρελθόντος· ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον λαμβάνονται ἐξ αὐτῆς τὰ ὄπλα, τὰ πρόσφορα πρὸς ἀνατροπὴν τῆς ὑφισταμένης τάξεως. (¹)

Ἐξ τῶν νέων ἱστορικῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ὁ Taine ἐμελέτησεν

VOLTAIRE

αὐτήν, μεταχειρισθεὶς τὸν φακὸν καὶ τὴν μέθοδον τοῦ φυσιοδίφου, ἀναλύσας τὰ φαινόμενα καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ μεγάλου τούτου γεγονότος ὡς ἀνατόμος, πολλάκις τραχὺς εἰς τὰς κρίσεις. Ἡ μέθοδος τοῦ ἱστορικοῦ ἐξελιττεται ἐν τῇ ἀναλύσει ταύτῃ μετ' αὐστηρότητος ἀντιαιμενικῆς, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ μέθοδος αὕτη χρησιμοποιεῖται κατὰ τὸ συμφέρον καὶ τὴν ἐξ τῶν προτέρων βούλησιν αὐτοῦ, τὴν ὑποκειμενικότητα, τὸν σχολὸν τοῦ νὰ παραστήσῃ τὰ πράγματα οὐχὶ ὅπως ἐγένοντο, ἀλλ' ὅπως αὐτὸς ἐφ' ἀντάσει. Ἐντεῦθεν ἡ ἀληθιμότης, ἡ

ἀντικειμενικὴς πολλάκις χρῆσις τοῦ ἱστορικοῦ ὄλιγου. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιστάσει ὁ σχολὸς τῆς ἱστορίας δὲν ἐκπληροῦται, τὰ συμβάντα δὲν ἐκτίθενται ὅπως συνέβησαν, ἢ εἰδῶν παραμορφοῦνται, ὁ δὲ ἀναγνώστης δὲν λαμβάνει τὰ πρέποντα διδάγματα, κρίνειν τὰ γεγονότα ἀκριβοδικαίως καὶ ὑφιστάμενος τὴν ἐπιρροήν αὐτῶν ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ.

Ὡς πᾶσα δοξαστικὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελιξεί, καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπαναστάσις δέον νὰ ἐρευνηθῇ καὶ νὰ μελετηθῇ μετ' ἀμεροληψίας, ἀνεκπροκαταλήψεως. Ὑπῆρξεν αὕτη ἀναγκαῖον ἀποτέλεσμα μακρῆς ἀπὸ αἰῶνον προπαρασκευῆς τῆς νεωτέρας εὐρωπαϊκῆς ἀνθρωπότητος. Αἱ πρὸ αὐτῆς ἀπόπειραι ἐν τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῷ τμήματι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου, τοπικαί, μερικαί, δὲν ἔσχον τὴν καθολικότητα, ἣν ἔλαβε κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος, ἐν Γαλλίᾳ κατὰ πρῶτον, ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἀκολούθως, ἡ γαλλικὴ ἐπαναστάσις. Ἐξεδηλώθη αὕτη ἐν τῇ προσφόρῳ στιγμῇ, ἐν

(¹) Reflections on the Revolution in France.

τῶ προσήζοντι χρόνῳ καὶ τόπῳ. Τελευτῶντος τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τοῦ Φωτισμοῦ, καὶ ὃν ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμις τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐξεδηλώθη ἐν πάσῃ αὐτῆς τῇ ἐναρξείᾳ, ὁ γαλλικὸς λαὸς ἔσχε συνειδήσιν τῶν δικαίων αὐτοῦ καὶ καθιζόντων ὑπὲρ πάντα σύγχρονον. Ὁ ἄνθρωπος ἤρξαστο σκεπτόμενος, ἀλλ' ἄμα καὶ ῥέπων πρὸς δοῦλιν. Ἐν ἔτει 1789 ἀπεκαλύφθη τὸ ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἐν τοῖς ἀδύτοις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως προπαρατετραζόμενον γεγονός. Οἱ Παρίσιοι, ἡ γαλλικὴ πρωτεύουσα, ἐξηγέρθησαν κατὰ τοῦ καθεστώτους. Ἐν ἐπισήμῳ συνεδρίῳ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ τελεῖται ἰσρὰ μυσταγωγία, ἡ διακήρυξις τῶν δικαίων τοῦ ἀθρώπου καὶ τοῦ πολίτου.

Πρόπει ν' ἀναδοράμῃ ὁ μελετῶν τὸ μέγα τοῦτο γεγονός εἰς τὰ βάθη τοῦ παρελθόντος, ἵνα συλλάβῃ τὴν πρώτην ἀκτίνα τοῦ ἡλίου τῆς Ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν καταπτροφὴν τοῦ ἑλληνορωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ὁ ἄνθρωπος μονονουχί εἶχε λησιμονήσῃ ἑαυτὸν. Ὁ κατακλυσιμὸς τῶν βαρβάρων λαῶν, κατακτησάντων ἀπάσας σχεδὸν τὰς χώρας, ἐν αἷς ἀνεπτύχθη ἡ ἀνθρωπίνη ἡμέρωσις, κατεζάλυψε τὰ πάντα. Τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου στερεῖται τῆς δημιουργικῆς ἐκείνης δυνάμεως, ἣτις εἶνε ἀναγκαῖα πρὸς ὀργάνωσιν ἐνκόσμου πολιτικῆς κοινωνίας, δυναμένης εὐ ἀξιαφυλάξῃ τὰ δίκαια τοῦ ἀθρώπου καὶ ν' ἀποκαλύρῃ εἰς αὐτὸν τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς καὶ τῆς δημιουργίας. Οἱ βάρβαροι ἐμφοροῦνται ἀτομικῆς συνειδήσεως καὶ ἐλευθερίας, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἀντιλαμβάνονται τοῦ δικαίου αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἀγριωτέραν ἔννοιαν ὡς *faustrecht*, ὡς δίκαιον τῆς ἰσχύος καὶ τῆς πυγμῆς.

Ὁ πολιτισμὸς, ἡ ἠθικὴ τάξις, δὲν κατανοεῖται ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ σημασίᾳ. Ὡς ἐν τοῖς παλαιάτοις χρόνοις τῆς ἱστορίας, τὸ ἄτομον μάχεται πρὸς τὸ ἄτομον ἀνοικτιμόνοιο. Ἡ πρωτόγονος, ἡ φυσικὴ κατάστασις, ὁ φυσικὸς ἄνθρωπος τὸ πῖν, ὁ κοινωνικὸς οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον. Τοιαύτη εἶνε ἡ εἰκὼν τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας, ἀπὸ τῆς Μεταναστεύσεως τῶν βαρβάρων λαῶν ἀπὸ τοῦ βορρῆ εἰς τὰς χώρας τῆς μεσημβρίας, μέχρι τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, ὁπότε ἄρχεται ἐγκρατισταμένη καὶ ζωομένη ἔννομοις τις κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τάξις, προάγγελος ὀριστικωτέρας καὶ μονιμώτερας συντάξεως τῆς πολιτικῆς κοινωνίας ὑπὸ τὴν ὄχλην τῆς ἀνθρωπίνης ἰσοτιμίας καὶ ἀλληλεγγύης. Παρέρχεται τὸ ἔτος 1,000. Οἱ Χιλιεσταί, οἱ πιστεύοντες εἰς τὴν ἐπιχειμένην κατὰ τὸ ἔτος ἐκείνο καταστροφὴν τοῦ κόσμου, ἀναπνεύουν ἐπὶ τέλους. Παρήλθεν ὁ κίνδυνος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἄρχεται σκεπτόμενος περὶ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πραγμάτων. Αἱ δύο μεγάλαι δυνάμεις, αἱ ἐξεληθούσαι ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ἐπιδιωκοῦσιν διὰ τοῦ πρὸς καὶ τοῦ σιδήρου τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς σύνθεσιν καὶ ἀποκατάστασιν, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία, ὁτὲ μὲν ἐχθραὶ καὶ πόλεμοι, ὁτὲ δὲ φίλαι καὶ σύμμαχοι, παρὰ τὰς ἐγωῖστικὰς αὐτῶν ροπὰς, συντρέφουσιν εἰς τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀνθρωπίνης προόδου. Ἡ Ἐκκλησία, ἀπὸ αἰῶνων ἤδη ἐκπροσωποῦμένη ἐν τῇ Ἐσπερίᾳ ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου τῆς Ρώμης Ποντίφικου, κατακτᾷ δυνάμιν ὁμηγερέα ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τῶν λαῶν, ἡ Πολιτεία μετὰ τὴν πρώτην δημιουργίαν τοῦ κράτους τοῦ Μεγάλου Καρόλου, ἀποπνεύθειντος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδρυτοῦ, συγκεντρῶσι τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα, παρὰ τὰς διαπαιτικὰς αὐτῶν ροπὰς. Αἱ τῶν ποιζέων τούτων καὶ ἀντιθέτων δυνάμεων κατορθοῦνται ποιά τις κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ σύνθεσις ἀποχόμενος

τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος. Ὁ Πάπας τῆς Ῥώμης διδάσκει *per fas et nefas*, ἀπὸ τοῦ Καπιτωλίου τῆς Αἰωνίας Πόλεως συνεχίζον τὰς παραδόσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ Καισαρισμοῦ καὶ πραγματῶν τὴν περιώνυμον ρῆσιν τοῦ Ἀζυινάτου, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖται ἐκ πνεύματος καὶ σώματος, ὀφείλει δὲ τὸ σῶμα νὰ

* ΣΥΝΑΥΛΙΑ *

ὑποτάσσεται εἰς τὸ πνεῦμα, κατὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως. ἐν δὲ τῷ ἱστορικῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ᾧ δοῶσι παραλλήλως ἡ Ἐκκλησία, συμβολίζουσα τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἡ Πολιτεία τὸ σῶμα, ἀναγκαίως ἢ δευτέρα ὀφείλει ὑποταγῆν εἰς τὴν πρώτην. Τοιαύτη εἶνε ἡ καινοφανὴς θεωρία τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας. *Εἰς Θεός, εἰς Πάπας, εἰς Ἀυτοκράτορα!* Ἄλλ' ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς εἶνε ὁ Πάπας, εἰς ὃν ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται ὁ Ἀυτοκράτορας. καὶ ἐν πραγματικότητι ἐξδοχῇ τοῦ μεταφυσικοῦ τούτου δόγματος τοῦ ρωμαϊκοῦ παπι-

σμοῦ, ἡ Πολιτεία εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ δικαίου τῆς πυγμῆς, τῆς βίας καὶ τῆς ἰσχύος, κανονίζουσιν τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πράγματα πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου, μόνη ἡ Ἐκκλησία, χρησιμοποιήσασα προσήκοντος ὅπως δῆποτε τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δύναμιν, κατορθοῖ νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς ἀκαταρτίστου ἀκόμῃ κοινονίας. Πάντες ὑποτάσσονται εἰς τὰ ζελευσμάτα τῆς. Αὐτὸς ὁ Ἀυτοκράτορας ἀναγκάζεται νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸ τοῦ ἀναθέματος. Ἄλλὰ κατ' ὅσον παρέχεται ὁ καιρὸς καὶ ἀποκαθίσταται ἡ τάξις, καὶ ἡ ἀνάγκη τῶν νόμων ἀναγορεύεται, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ. Ἀρχεται ἡ κοιτιχὴ τοῦ καθεστώτος, ἐν Ἰταλίᾳ τὸ πρῶτον, ἦτοι ἐκ τῆς γειτνιασεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἐγγυτέραν ἑλληρικὴν Ἀνατολὴν καὶ κληρονόμος τῶν παραδόσεων τῆς παλαιᾶς Ῥώμης καὶ τοῦ δικαίου αὐτῆς, μετὰ τὴν ἐν Ἀμάλφῃ ἀνακάλυψιν τεύχους τῶν Πανδευτῶν, διδασχομένου ἐν Βονονίᾳ, λαμβάνει συνείδητιν ἀνθρωπισμοῦ, τέλειον παραγνωριζομένου ὑπὸ τῶν θεωρητικῶν τῆς Ἁγίας Ἐδρας.

Ἐγερνίσκεται ἤδη, ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας, ἀγὼν κατὰ τῆς θεοκρατικῆς τάξεως τῆς πολιτικῆς κοινονίας, ἧς κύριοι τυγχάνουσιν ἀντιπρόσωποι ὁ Πάπας τῆς Ῥώμης καὶ ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτορας, ἐκδηλῶν ἐνίοτε ἀντιπειθαρχικὰς ρωπὰς, ἀλλ' ἀναγκασόμενος πλέον ἢ ἅπασι νὰ ὑποχώρῃ. Οἱ μεγάλοι αἰρεσιάσται τῆς ιδέας ταύτης ἔσονται οἱ πρόδρομοι τῆς μελλούσης ἐπανάστασεως.

Προτύπος καὶ ἀρχαιότερος πάντων ἴσως εἶνε ὁ ἐκ Βαρσαβίας Ἀρνούλδος,

μαθητής του φιλοσόφου Ἀβελάρδου, ὅστις κατήγγειλε πρὸ τῶν συγχρόνων του τὰς καταχρήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ ἱερατείου. Ἐν τῇ κατὰ τοῦ φιλελευθέρου αἰρεσιάρχου καταγγελίᾳ τοῦ Ἁγίου Βερνάρδου, λέγεται ὅτι «ὁ λόγος αὐτοῦ ἦτο μέλι, ἀλλ' ἡ διδασκαλία δηλητήριον» ἢ δὲ πρὸς αὐτὸν εἶπεν ἄρρηταις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πάπα». Ὁ Ἀρνόλδος ἐπεχείρησε νὰ ἐξεγείρῃ τὸν ρωμαϊκὸν λαόν, ἀναδιοργανῶν τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὴν πολιτείαν καὶ ἐπανορθῶν τὸν πρωτόγονον Χριστιανισμόν, παραμορφωθέντα ἀπὸ τὰ δόγματα τῆς ρωμαϊκῆς ἔδρας· ἐπέτυχε τοῦτο πρὸς στιγμὴν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπέκυψε, καταδικαζομένη εἰς θάνατον. Ἄλλ' ἡ ἰδέα, ὡς ἔρως ἢς ἠγωνίσθη μετὰ ζήλου καὶ ἀφοσιώσεως, δὲν ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ. Ὁ καιρὸς δὲν ἦτο ὄριμος ἀκόμη διὰ τὸ δόγμα τῆς ἀνθρωπίνης παλιγγενεσίας. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς τέφρας τῶν μαρτύρων ἀναγεννᾶται ὁ φοινῖς τῆς ζωῆς μέχρι τῆς πεπρωμένης ἡμέρας, καθ' ἣν θὰ λάβῃ σάρκα καὶ ὀστά, πραγματικότητα ἢ νέα ἰδέα.

Ἐκ τῆς μεγάλης, τῆς κοσμοῖστορικῆς συγχρούσεως κατὰ τοὺς σοτεινοὺς ἐξείνους αἰῶνας μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ Πολιτείαν, θεοκρατικῆς καὶ ἀνθρωπίνης ἰδέας, ἀναπτύσσεται κατ' ἀνάγκην ἐν τῇ συνειδήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἰταλικοῦ, τοῦ μίλλον προσηγμένου ἐν ταῖς τέχναις καὶ ταῖς ἐπιπέτῃμας, ὁ Γιβελλινισμός, ἡ νέα ἀντίληψις τῶν πραγμάτων τοῦ βίου τοῦτου κατὰ τὴν ἑλληνορωμαϊκὴν παράδοσιν. Ὁ Γιβελλινισμός, οἷος διετυπώθη ὑπὸ τῶν δύο μεγάλων Φλωρεντίνων τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰῶνος, τοῦ ὀπτασιαστοῦ τῆς Θεῆς Κομφιδίας καὶ τοῦ πολιτικοῦ θεωρητικοῦ τοῦ Ἡγεμόνος, οἵτινες εἶνε ἅμα οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἰδέας τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζησαν καὶ ἐπροτοπατίτησαν, εἶνε ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῆς πολιτικῆς συνειδήσεως τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ἐπιδιοκόντων διὰ τῆς Μοναρχίας (*) καὶ τοῦ Ἡγεμόνος (**) τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν σύνθεσιν καὶ δημιουργίαν. Πραγματικὴ ἐπανάστασις, σύμφωνος πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὴν κατάστασιν τῶν χρόνων ἐκείνων, ἐκδηγνᾶται. Ἡ ἐπανάστασις δ' αὕτη δὲν δύναται νὰ τύχῃ πραγματικῆς ὑποστάσεως ἄνευ λογικωτέρας συντάξεως καὶ οργανώσεως τῆς κοινωνίας διὰ τῆς πολιτείας, καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἡγεμόνος. Καθ' ὅσον τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα

(*) De Monarchia, ἔργον τοῦ Δάντου Ἀλιγκιέρη, ἡ πρώτη περὶ πολιτείας θεωρία τῶν νεωτέρων αἰώνων.

(**) Il Principe τοῦ Νικολάου Μακιαβέλλη.

λαμβάνει πληρεστέραν ἑαυτοῦ συνειδήτιν, χειραφετούμενον ἐκ τῆς θανατηφόρου ἀτμοσφαιρας τοῦ θυσιαστηρίου, ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ὁποίου ἀπὸ αἰῶνων ἐφηπυγάζει, καὶ ἐξέρχεται πλήρες ζωῆς καὶ σφρίγγος, συγκινοῦμενον καὶ δοῶν ἐπὶ τῆς δημοσίας πλατείας, ἡ δὲ ρωμαϊκὴ καὶ γοτθικὴ μητροπόλις, τὸ θρησκευτικὸν σύμβολον τῆς ὁσημέραι οἰχομένης θεοκρατικῆς ιδέας, παραδίδει τὸ σζήπτρον εἰς τὰ δημοτικὰ καὶ βασιλικὰ μέγαρα τῆς νέας κοινωνίας, ἡ ἀνάγκη τῆς πολιτείας ὑπὸ λαϊκωτέραν ἔννοιαν ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ συνειδήσει τῆς κοινωνίας. Τίς ἔσται ὁ πολιτικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἀνατελλούσης ἐκ τῆς σκοτίας τοῦ μέσου αἰῶνος ἱστορικῆς περιόδου; Ὁ λαός, ἡ δημοκρατία; Ἄλλὰ δὲν ὑπόρχει ἀκόμη λαός ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἐννοίᾳ, ἔχων πραγματικὴν συνειδήτιν καθηρόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ τῇ λαϊκωτέρᾳ, τῇ πνευματικωτέρᾳ, διατελούσῃ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτρον ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν παραδόσεων τοῦ ρωμαϊκοῦ φρόνου, ὁ λαός, καὶ ὁ grasso καὶ ὁ magro, διεσπασμένος, συγκρουόμενος, δὲν κατορθοῖ νὰ συμπήξῃ μόνιμον καὶ ἰσχυρὰν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν τάξιν, ἐκ περιτροπῆς δὲ περιπίπτει ἀπὸ τῆς ἀναρχίας εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν καὶ τὴν τυραννίδα.

Ἡ ἀριστοκρατία; Ἄλλ' αὕτη διετέλει ἀπὸ αἰῶνων ἐξηχρεωμένη ὑπὸ τὸ τιμαριωτικὸν σύστημα, ἀμφισβητοῦσα πῶσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν τάξιν καὶ νομιμότητα, εἰς μηδὲν ἀποβλέπουσα ἢ εἰς τὴν θεραπείαν τῶν οἰκογενειακῶν αὐτῆς φιλοδοξῶν καὶ συμφερόντων. Ἡ ἐκκλησία; Ἄλλ', ὡς ἐξέθηκα ἤδη, ἡ μεγάλη αὕτη ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ δύναμις τῶν αἰῶνων ἐξείνων, ἐξτραπέσια τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς προορισμοῦ, κατέπη, καθ' ὅσον προσέβαυεν ὁ καιρὸς καὶ κατενόει τὴν ἀνάγκην τῆς ἑαυτοῦ χειραφετήσεως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἡ δεσποτικωτέρα καὶ μιτητοτέρα τῶν κοσμικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων. Ὅπλα αὐτῆς ἦσαν ἡ μισαλλοδοξία, ἡ καταφρόνησις τῶν ἀνθρώπινων δικαιωμάτων, ἡ ἐπιβουλὴ πρὸς πῶσαν γενναίαν ιδέαν. Ὁ Ρωμαῖος ποντίφη ἀνορθοῦτο ἐπὶ τῆς νέας Βαβυλωνῶνος ὑπεράνω παντὸς ἐπὶ τῆς γῆς ὄντος, διεκδικῶν δὲ τὴν θείαν τοποτηρητείαν, ἤξιον ν' ἀπολύῃ πάντα ἀνθρώπων, οὐ μόνον ἀπὸ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ παντὸς νόμου ἢ ὄργου. Τὸ χρυσίον ἦτο ἡ πρωτίτη καὶ κυριωτάτη τῶν δυνάμεων τοῦ ἐξαχρεωθέντος παπισμοῦ, καὶ ὡς ἔλεγε σακρατικῶς ὁ μέγας ἐποποιὸς τοῦ μέσου αἰῶνος, διὰ τοῦ χρυσίου ἠνοίγοντο εἰς τὸν χεῖριστον τῶν ἁμαρτωλῶν αἱ πόλαι τοῦ παραδείτου. Τὰ ἱεροδραμεῖα, τὰ Autosdafés ἦσαν τὰ κατ' ἐξοχὴν ὄπλα τῆς θρησκευτικῆς ἐξουσίας κατὰ παντὸς ἀποπάτου τῶν ψευδισμῶν αὐτῆς ἢ τῶν διανοημάτων.

Εἶνε τοιαύτη ἡ τραγωδία τοῦ ἀνθρώπινου γένους καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα. Τίς θέλει ἀπαλλάξῃ αὐτὸ τῶν ματιῶν καὶ τῶν συμφροδῶν; Ἀπαιτεῖται εἰς νοῦς, μία θέλησις, ὁ συνθετικὸς καὶ δημιουργικὸς ἐξείνος Παράκλητος, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάσας τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις, νὰ τὰς συντάξῃ, νὰ τὰς ὀργανώσῃ, νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς τὴν ἐνότητα τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας, πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν κατεύθυνσιν καὶ δημιουργίαν.

Ὅστις εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς πολιτείας, ὁ Μονάρχης τοῦ δευτέρου ἔχτου αἰῶνος, δι' αὐτοῦ ἡ ἐπανάστασις λαμβάνει ὑπόστασιν πραγματικωτέραν.

Τὸ μὲν ἢ ὀσημέραι ἐξ ἑαυτῆς ἀποσυντιθεμένη μεσαιωνικὴ κοινωνία, τὸ δὲ ἢ ταράττουσα τοὺς ποιζίλους αὐτῆς κύκλους ἐπανάστασις, ἔτι μῖλλον συντελοῦσα εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν ταύτην, ἀπῆλθον πρὸς λύσιν τοῦ ἐξελισσομένου ἱστορικοῦ προβλήματος ἰσχυρὰν δύναμιν, ἐγκέφαλον ἀκαταμάχητον, ἄνδρα ἰκανὸν πρὸς συγγέντρωσιν ἀπασῶν τῶν δυνάμεων, κατεύθυνσιν δι' αὐτῶν πρὸς ὁρισμένον σκοπὸν. Ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης ἐξεδηλοῦτο ἡ ἀνάγκη τῆς Μοναρχίας.

Καθ' ἅπαντα τὸν μέσον αἰῶνα, ἀπὸ τῆς διαλύσεως τοῦ Κράτους τοῦ Μεγάλου Καρόλου, δύο Δυνάμεις πρωταγωνιστοῦσιν ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ. ἡ Ἑκκλησία καὶ ἡ τιμαριωτικὴ εὐγένεια. Ἀμφότεραι ἐλαχίστην ἔχουσι συνείδησιν τῆς πολιτείας, ὡς κεντρικῆς καὶ συνθετικῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ δυνάμεως· ἀποβλέπουσιν εἰς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐπιδιώκουσι, διὰ τῆς χρήσεως μέσων, ἀποδοκιμαζομένων καὶ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς καὶ ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς τάξεως καὶ ἀλληλεγγύης· στεροῦνται τῆς ἀντιλήψεως καὶ τῆς γνώσεως τοῦ συνόλου. Ὁ Γιβελλῖνος τοῦ δευτέρου τρίτου αἰῶνος, ὁ ραμφδὸς τῆς Θεΐας Κομφιδίας, γράφει ἐν τῇ Μοναρχίᾳ αὐτοῦ τὰ ἐπόμενα: «Τὸ ἀνθρώπινον γένος ἔχει ὡς ἄριπτα, τυγχάνον ἐλευθέρων· ἀλλ' ἡ ἐλευθερία αὐτοῦ ὀφίσταται πράγματι μόνον ὑπὸ τὸν καθολικὸν μονάρχην». Ὁ δὲ μονάρχης οὗτος, φησιζῶ τῷ λόγῳ, εἶνε ἡ ἐμπροσώπητις τῆς πολιτείας, μόνον δι' αὐτῆς λαμβάνοντος πραγμάτων τῶν δικαίου (*).

Ἡ μοναρχικὴ αὕτη θεωρία τῆς πολιτείας εἶνε ἡ ἐκδήλωσις τῆς ἀνάγκης μεταβάσεως τῆς κοινωνίας ἀπὸ τῆς θεοκρατικῆς τάξεως τοῦ μέσου αἰῶνος εἰς τὸν ἐλευθέρων βίον τῆς νεωτέρας Εὐρώπης. Εἶνε ἡ πολιτικὴ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἧς ὁ κατ' ἐξοχὴν θεωρητικὸς εἶνε ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἡγεμόνος, ὁ ἔτερος Φλωρεντῖνος, Νικόλαος ὁ Μαιναβέλλης. Σύγχροσις, διδάσκασις τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων, χάος. Αὕτη εἶνε ἡ ἠθικὴ καὶ ψυχικὴ κατάστασις τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ὁ πολιτικὸς τῆς Φλωρεντίας, συνδυάζων ἑναρμονίως τὰς ιδιότητας τοῦ τε θεωρητικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ ἀνδρός, παρακολουθῶν τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀναλύων καὶ ἐξημερεύων τὴν σύγχρονον εὐρωπαϊκὴν, καὶ δι' τὴν ἰταλικὴν ψυχὴν, καταλήγει, τρεῖς αἰῶνας μετὰ τὸν Δάντην, εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα. Λόγῳ αὐτοῦ εἶνε τὸ σύγχρονον ἰησουϊτικὸν δόγμα: Ὁ σκοπὸς ἐξαγνίζει τὰ μέσα. Ἀνάγκη, πρὸς ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπινου προορισμοῦ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, δυνάμεως, φησιζῆς τε ἅμα καὶ ἠθικῆς, ἰκανῆς νὰ συγκεντρώσῃ πάσας τὰς διεσπασμένας δυνάμεις, τὰς ἀλληλομαχοῦσας μῖλλον ἢ συγκεντρωμένας. Ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ, κατασπαρασσομένη ὑπὸ τῶν διαιρέσεων καὶ τῶν φαιριῶν, μόνον ἡ ἐνιαία ἰσχύς ἐνὸς ἀνθρώπου δύναται νὰ τελεφαροῦσῃ καὶ νὰ δημιουργήσῃ. Ἀνάγκη οὗτος νὰ προστρέξῃ καὶ εἰς τὴν βίαν, διότι λέγει ὁ Μαιναβέλλης: «ἡ ἀτιμία καὶ τὸ ἔγκλημα πράξεώς τινος καλύπτονται καὶ ἀμνηστεύονται ὑπὸ τοῦ δι' αὐτῆς ἐπιδιωχομένου μεγαλείου» (**).

Συζητήσῃ, ἀνόητα δόγματα. Ἄλλ' ἦσαν τὰ ἠθικὰ δόγματα τῆς ἐποχῆς, τὴν ἐπιροοίην τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ διαφύγῃ ὁ θεωρητικὸς τοῦ Ἡγεμόνος. Ὁ

(*) De Monarchia.

(**) Il Principe.

ἡγεμόν οὗτος, ἐδίδασκε πρὸς τοῖς ἄλλοις ὁ θεωρητικὸς τῆς Μοναρχίας, κατ' ἐξοχὴν καθήκον ἔχει νὰ ἐρεῖδηται ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος τῶν πολιτῶν, οὐχὶ δὲ τῶν μισθοφόρων. Πρέπει προτίστως νὰ ἦνε οὗτος στρατηγός, ἐνοπλὸς προφῆτης (propheta armato). Ἡ ἱστορία μαρτυρεῖ, ὅτι οὐδεμία πολιτεία, ἐπτερημένη στρατιωτικῆς ἰσχύος, δύναται νὰ ἦνε ἀσφαλῆς. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ εἶνε τὸ κατ' ἐξοχὴν μέλημα τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐν συντομίᾳ, τοιαύτη εἶνε, ἀρχομένου ἤδη τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος, ὑποχωρούσης τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἀνατελούσης τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Μακιαβέλλη. Ἡ ἐπανάστασις λαμβάνει σημεῖρα σώζα καὶ ὄπλι. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης, μὴ δυναμένη νὰ ἐξεύρη τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος αὐτῆς διὰ τῶν ἐν χρήσει μεθόδων,

διὰ τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς κοινότητος, διὰ τῆς τιμαριωτικῆς εὐγενείας, προσφέρει εἰς τὴν Μοναρχίαν. Αὕτη ἔσται τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ θεμελιώδης καὶ ἀρχογονιαῖος λίθος τῆς νέας κοινότητος. Πολιτεία ἐνιαία. Τοιαύτη ἢ λύσις τοῦ προβλήματος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐνιαῖος ὁ ὑπέροχτος αὐτῆς ἀρχὸν. Καὶ ὡς ἔλεγε πολλοὺς αἰῶνας πρότερον ὁ θεωρητικὸς τῆς Πολιτείας, ὁ Πλάτων, ὁ ἀρχὸν οὗτος «τύραννος ἔστω νέος μνήμων καὶ εὐμαθῆς καὶ ἀνδρεῖος καὶ μεγαλοπρεπῆς φύσει... ἐκ τυραννίδος γὰρ ἡ ἀρίστη γίνεται πόλις· μετὰ νομοθέτου γὰρ ἀρχὸν καὶ τυράννου κοσμίον, ὡς ὅταν εἰς ταῦτόν τῷ φρονεῖν τε καὶ σοφρονεῖν ἡ μεγίστη δύναμις ἐν ἀνθρώπῳ ξυμπέσῃ, τότε πολιτείας τῆς ἀρίστης καὶ νόμον τῶν τοιούτων φέται γενέσις». (*)

Διὰ τῆς μοναρχικῆς ταύτης πολιτείας, ἀναγκαιοτάτης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, συνεχίζεται ἐξελιττομένη ἡ ἐπαναστατικὴ ἰδέα κατὰ τὸν θεμελιώδη μεταρρυθμὸν ἀκόμη καὶ μυστικῶν, δεκάτου ἔκτου αἰῶνα. Ὁ λαὸς ἀρχεται λαμβάνων διὰ τοῦ μονάρχου συνείδησιν ἑαυτοῦ. Ἀποκαθίσταται νέα τάξις πραγμάτων, προάγγελος εὐδοϊκωτέρου μέλλοντος, φωτεινότερον ἡμερῶν. Ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως ἐξδηλοῦται ἰσχυρότερα καὶ ἐπιβλητικώτερα.

Ἡ τραγωδία τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως ἐξελίσσεται ὁ σημεῖρα ὑπεροχότερα κατὰ τοὺς ζοφεροὺς ἐκείνους αἰῶνας. Ὁ παλαιὸς κόμος ἀποίχεται νέος δ' ἀνέρχεται ἀπὸ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ. Τὸ ἀλγεῖνόν δοῦμα Ἀρνόλδου τοῦ ἐκ Βρετανίας δὲν παρορθεῖται μεμονωμένον. Λεγεὼν οἱ μάρτυρες τῆς ἐλευθέρου σκέψεως.

(*) Νουμ. 705—712.

✠ ΟΡΦΕΥΣ ΚΑΙ ΕΥΡΥΔΙΚΗ ✠

*
L. G. F. T. Z.
*

παρελαύνοντες ἐπὶ τῆς σημηνῆς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Προηγείται ἡ θρησκευτικὴ μεταρροῦθμις· ἔπεται αὐτῇ ἡ φιλοσοφική, ἡ κοινωνική, ἡ πολιτική. Διὰ τοιοῦτων προομιῶν ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης παρατρενύεται νὰ καταλήξῃ εἰς τὴν μεγάλην ἱστορικὴν χειροαφέτησιν, εἰς τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1789.

Πολλοὺς αἰῶνας πρότερον, κατὰ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἐν ἔτει 1414, ἐν τῇ πόλει τῆς Κωνσταντίας ἀλγεινὸν ἐξελίσσειται δοῦμα. Δύο Δυνάμεις ἐπιφράινονται ἐπὶ τῆς σημηνῆς Ἡ πρώτη, ἐμπροσποῦσα τὸ παρελθόν, ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, ἀπὸ τὸν Πάπαν, ἀμφοτέρους συνθηκολογήσαντας ἤδη πρὸς ἐπίτευξιν ἐγκοσμίων σκοπῶν, καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ πολιτικά αὐτῶν ἐπιτελεῖα· καὶ ἡ δευτέρα ἐμπροσποεῖται ἀπὸ ἕνα πτωχὸν ἱερέα... Ὀνομάζεται Ἰωάννης Οὐσσιος· κατήγετο ἐκ Βοημίας καὶ ἐδικάζετο ὡς ἐχθρὸς τῆς καθολικῆς πίστεως, ἣς ἀντιπρόσωποι ἐθεοοῦντο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ὁ Ρωμαῖος Ποντίφηξ καὶ ὁ Γερμανὸς Αὐτοκράτωρ. Προσεκλήθη ὑπὸ τῶν διζαστῶν αὐτοῦ ὁ ἀκάθετος αἰρετικὸς ν' ἀποπύτη τὸ ἀνοσιοῦργημά του. Ἠγοῦθη ἀποτόμος. Ὁ μάρτυς τῆς ἐλευθέρως σκέψεως παρέδιδε μετ' ὀλίγον ἐπὶ τῆς πυρᾶς τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ. Οἱ ἐχθροὶ του συνεχάρησαν ἀλλήλους ἐν ἐευφημίαις. Sancta Simplicitas!

Ὁ Οὐσπιτισμὸς, ἡ αἴρεσις τοῦ Βοημοῦ μάρτυρος, ἔσχεν ὀπαδοὺς καὶ ζωλωτάς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐρωτοστάτησεν ὁ ἐκ Πράγας Ἰερώνυμος. Ἀλλὰ τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἀζόμη ὄριμον πρὸς πραγματώσιν. Ὁ δέκατος ἔκτος αἰὼν, ὁ αἰὼν τῆς μοναρχικῆς ἰδέας, ἐξεκλίσκετο ἤδη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ προσφροότερος πρὸς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς θεοκρατικῆς παμβασιλείας. Ἐμφανίζεται ἐπὶ τῆς σημηνῆς ἡ μεγάλη ἱστορικὴ φαινογονμία τοῦ Γερμανοῦ Μαρτίνου Λουθήρου. Εἶνε ὁ ἀποστάτης τοῦ ἐνεστώτος, ὁ προφήτης τοῦ μέλλοντος. Ἐν ἔτει 1511, εὐρισζόμενος ἐν τῇ αἰωνίᾳ Πόλει, ὅπου εἶχε μεταβῆ δι' ὑπόθεσιν του παρὰ τῷ Πάπῃ, ἤκουσε μυστικὴν φωνήν, λέγουσαν αὐτῷ: Ὁ δόξαος θὰ ζήσῃ διὰ τῆς πίστεως. Ἦτο ἡ φωνὴ τοῦ αἰῶνος, διαμαρτυρομένου κατὰ τῆς κρατούσης ἀνομίας καὶ ἀπιστίας, ἣς ὑπέροτος ἦτο θεράπων ὁ Ρωμαῖος ποντίφηξ. Ὁ Λουθήρος διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτὸν γερμανικῆς ἐπιμονῆς πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς διαφθορᾶς ὤμοσε νὰ καταβάλῃ τὸν ὄφιν. Ὀλίγον χρόνον μετὰ ταῦτα, ἐν ἔτει 1517, ἐξεσφενδόνιζε τοὺς γρανοὺς αὐτοῦ κατὰ τοῦ μεγάλου ἀμαρτωλοῦ τῆς δυτικῆς Χριστιανοσύνης. Εἰς τὸν Πάπαν ἀντέταξε τὸν Χριστόν. Ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν δύναται νὰ ἦνε ἄνθρωπος.

Ὡς κατὰ τὸν προηγηθέντα αἰῶνα ὁ Οὐσπιος, κατὰ τὸν δέκατον ἔκτον ὁ Λουθήρος ἐνεφανίσθη πρὸς ἀπολογία ἐνώπιον γερμανικῆς Διαίτης, προσεδρομένης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ εὐθαρπῆς μεταρροῦθμιστὴς δὲν ἀτελογήθη, συνεζήτησε πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Ὁ λόγος αὐτοῦ εἶρεν ἠγῶ, ὀπαδοὺς, συμμάχους, ἰσχυροτέρους καὶ πολυπληθεστέρους τῶν τοῦ Βοημοῦ μεταρροῦθμιστοῦ. Καταφυγὼν εἰς τὸν περιώνυμον πύργον τῆς Βαυτιπόργης, μεταφράζων τὴν Ἰερὰν Βίβλον καὶ ἐνοχλοῦμενος ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐκφραδονήσῃ κατὰ τοῦ πειρασμοῦ τὸ μελανοδοχεῖον. Ἐπίστευεν εἰς τὸ θεῖον. — Ὁ Θεὸς θὰ ἦνε ὑπὲρ ἐμοῦ. Ἰσχυρὸν τείχος εἶνε ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Ὁ σπῶρος τῆς θρησκευτικῆς μεταρροῦθμίσεως ἔπεσεν ἐπὶ γῆν ἀγαθὴν ἐν Βοημίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἑλβετίᾳ, πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ὅπου

ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως ἤρξαστο κατανοουμένη, δηλαδή ἡ προϋόσα ἐναντίας. Οὐδεὶς δύναιτο νὰ διεκδικήσῃ ἀπόλυτον κράτος ἐπὶ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Τοῦτο ἐκίρηξεν ὁ Λουθήρος, τοῦτο ἀπεδέχτο ὁ κόπμος, ἐξεγείρομενος ἀπὸ τῆς νάρκης καὶ τῆς ἀτονίας.

— Λάβε τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει. Εἶνε ἡ φωνὴ τοῦ Λιῶνος, ἡ δύναμις αὐτοῦ, ἐξεγείρουσα καὶ μεταζινοῦσα τὴν πλάκα τοῦ ζευθμόνος τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ταυτοχρόνος, σὺν τῇ ἐξεγέρσει τῆς θρησκευτικῆς ιδέας, ἐξηγείροτο καὶ ἡ φιλοσοφική. Ἡ θρησκευτικὴ ἐλευθέρωσις συνεβάδιζε παραλλήλως μετὰ τῆς φιλοσοφικῆς. Ἡ πρώτη ἐχειραγώγει ἐν τῷ ἐπαναστατικῷ αὐτῆς ἔργῳ τὴν δευτέραν. Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος αἱ φυσικαὶ Ἐπιστήμαι, ἡ μέθοδος αὐτῶν καὶ ἡ γνώσις ὑποκαθίστανται εἰς τὴν Θεολογίαν. Ἡ φιλοσοφία ἀντιλαμβάνεται τοῦ κέρους αὐτῆς, καὶ δὴ ἐν τῇ ἐφευρῇ τῶν φυσικῶν φαινομένων, ὡς πάλαι ποτὲ ἤρξαστο ἡ ἐπιστήμη ἐν Ἰουλίᾳ. Παρὰ τὴν κατ' αὐτῆς ἐπιβουλὴν, ἡ ἐπιστήμη αὐτὴ ὁμημέραι κατακτῆ ἔδαφος ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ «Ἡ λογικὴ εἶνε ἡ τέχνη τοῦ διαβόλου», ἐκίρητε μετὰ φανατικῆς πεποιθήσεως εἰς τὸν πρωτίστου θεολόγου τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου, ὁ Gautier de Saint-Victor. Καὶ ἐνουθέτουσι οἱ περὶ αὐτῶν τοὺς ἀφοσιωμένους εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πραγμάτων νὰ πιστεύουσιν εἰς τὰ διδάγματα τῆς Ἐκκλησίας, χωρὶς νὰ ἐρευνῶσιν αὐτά. Εἰς τί ὀφείλει τὸν ἀνθρώπου ἡ γνώσις, ἡ σκέψις; Τοιαύτη ἦτο ἡ ὑποθήκη τοῦ χριστιανικοῦ μέτου αἰῶνος.

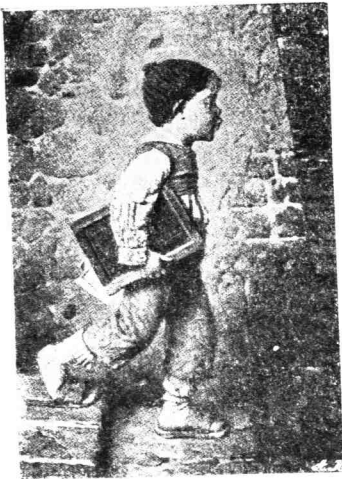
Μέλλει νὰ ἐξαγάγῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ τῆς σκοτίας εἰς τὸ φῶς ἡ ἐμφάνεια τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἄγνωστος μέχρι τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου ὁ ἐρευνητὴς τῶν Σταγείρων, καθίσταται γνωστός δι' ἀραβικῶν καὶ λατινικῶν μεταφράσεων. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα εἶνε ἀπόκρυφος Greca sunt non leguntur. Ἡ μέθοδος τοῦ Ἀριστοτέλους καθίσταται ἡ μέθοδος τῆς νέας ἐπιστήμης, ἢ ἐγκαινίζουσιν ἐν ταῖς ἐρευναῖς οἱ θεράποντες αὐτῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων διαπρέπει Ἀλβέρτος ὁ Μέγας. Συγχρόνως ἄρχεται τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτοῦ σταδίου Ρογήρος ὁ Βάκων, ὁ ἡγεμὸν τῆς σκέψεως κατὰ τὸν μέσου αἰῶνα, ὡς θὰ εἴπῃ περὶ αὐτοῦ πολλοὺς αἰῶνας μετὰ ταῦτα ὁ Ἐρνέστος Ρενάν. Ἄν δὲν κα-

θορείῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐρευνῶν, εἰσηγεῖται τὴν ἀρχομένην ἐπανάστασιν τῆς σκέψεως, ἥτις ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν θὰ κατακτῆσθαι σὺν τῷ χρόνῳ καὶ τὰς ἱστορικὰς ἐπιστήμας.

Ὅπως κατὰ τὸν δωδέκατον καὶ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ἡ ἐπιστήμη τῆς φύσεως θριαμβεύει διὰ τῆς ἐπιζήτησεως τοῦ Ἀριστοτέλους, οὕτω κατὰ τὸν δέκατον ἕκτον, τὸν αἰῶνα τῆς Ἀναγεννήσεως, οἱ φυσιοδίφαι αὐτῆς ὑφίστανται τὴν νεοπλατωνικὴν ἐπιρροὴν τοῦ Πλήθωνος, τοῦ Βηττιαρίου, τοῦ Μαρσιλίου Φιζίνου, Πίζου τοῦ Μιράνδολα. Τρόφιμοι τῶν διδαγμάτων τούτων εἶνε ὁ Παράκελσος καὶ ὁ Τελέπιος, οὓς θέλουσι παρακολουθήτη προΐοντι τῷ χρόνῳ οἱ περὶ τὸν Λεονάρδον Δαβίντην, τὸν ἐπιζληθέντα θεῖον (divo) καὶ τὸν Ἰουδάνην Βοῦνον. Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον ἡ ἐπιστήμη τῆς φύσεως προάγεται κατὰ τὸν δέκατον ἕβδομον αἰῶνα διὰ τῆς συμπόλης τοῦ δευτέρου Βάκωνος, τοῦ Φραγκίσκου, καὶ συγχρόνως περὶ τοῦ Καρτεσίου. Κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος δημοσιεύονται τὰ περὶ *Προόδου τῶν Ἐπιστημῶν* καὶ τὸ *Νέον Ὄργανον*, θαυμάσια ἔργα τοῦ Βάκωνος, καὶ ὀλίγον χρόνον μετὰ ταῦτα ὁ περὶ *Μεθόδου Λόγος* τοῦ Καρτεσίου. Ἡ Ἀστρονομία ἐπίσης θεραπεύεται μετὰ πολλοῦ ζήλου ὁ Κοπέρνικος, ὁ Τύχων Βράχιος, ὁ Κέπλερος, ὁ Γαλιλαῖος εἶνε οἱ φαινοὶ φωστῆρες τοῦ καιροῦ ἐκείνου, καὶ τούτων συνεχίζοντες τὴν ἐργασίαν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα ὁ Λεῖβνίτιος καὶ ὁ Νεύτων.

Ἡ διὰ τῆς ἐρεῦνης τῆς φύσεως ὁμημέραι ἐπικρατοῦσα ἐπανάστασις μεταδίδεται, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς Μεταρρυθμίσεως, εἰς τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Βάκων καὶ ὁ Καρτέσιος ὀρθοτομοῦσι τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Χρησιμοποιοῦνται νέα μέθοδοι ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν φαινομένων τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη, ἡ ἔρευνα τῶν φαινομένων τῆς ἠθικῆς, τοῦ δικαίου, τῆς πολιτείας ἐγκαθίσταται ἐν τοῖς εὐρωπαϊκοῖς πανδιδακτηρίοις. Μετὰ τὸν Λουθήρον ἡ θρησκευτικὴ ἐπανάστασις ἐμφανίζεται ὡς φιλοσοφικὴ ἐπανάστασις ἐν τῇ ἐρευνῇ τῶν φαινομένων τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ μεταρρυθμίσις ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὴν χειραφέτησιν τῆς θρησκευτικῆς συνειδήσεως, σὺν τῷ χρόνῳ ἐπιλαμβάνεται καὶ τῆς χειραφέτησεως τῆς φιλοσοφικῆς συνειδήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Αὕτη δὲ καθίσταται ἡ δραστηριωτέρα καὶ ζοτιωτέρα τῶν ἐπαναστάσεων, πρόδρομος τῆς κοινωνικῆς.

ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ ΕΤΕΛΕΙΩΣΕ

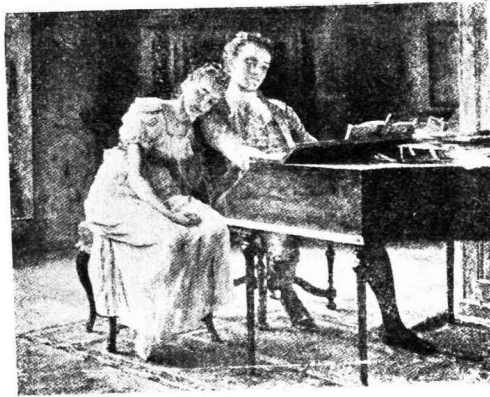
Ὄψων ὁ Γρότιος, ὑποστὰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν μεταρρυθμιστικῶν δογμάτων τοῦ Λουθήρου, ἀνάγει τὴν ἀρχὴν τοῦ δικαίου εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὁ ἀνθρώπος εἶνε ὄν κοινωνικόν, ἡ δὲ πολιτεία τέλειος ἐλευθέρων ἀνθρώπων σύνδεσμος πρὸς σκέτην τοῦ δικαίου καὶ

κοινωνία. Ἡ συνθήκη εἶνε ἡ δημιουργικὴ δύναμις τῆς κοινωνίας. Τοῦτο σημαίνει ἄνοιγαν τῆς ἀρχῆς τοῦ θεοῦ δικαίου, ὑπὲρ οὗ ἠγωνίζοντο οἱ περὶ τὸν Πάπαν τῆς Ῥώμης θεωρητικοί. Ταυτοχρόνως κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα οἱ περὶ τὸν Μίλτονα, τὸν Χόββην, τὸν Λόκιον θεωρητικοί τῆς κοινωνικῆς Συνθήκης κηρύττουσιν ἔτι μᾶλλον ἀπὸ ταύτης ἢ ἐξείνης τῆς ἀπόψεως τὸ δίκαιον τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως, ἀφ' ἧς ἀπορρέει τὸ δίκαιον τῆς κοινωνίας. Ὁ Βενέδικτος Σπινόζα ἀξιοματιζότερον εἶ ἀναπτύσσει τὴν θεωρίαν ταύτην, ἥτις μέλλει νὰ καταλήξῃ βραδύτερον διὰ τοῦ Ἰωάννου Ἰακώβου Ρουσσώ εἰς τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν τοῦ 1789. Καθ' ὅσον προέβαιναν οἱ καιροί, ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἠτιμάνετο πλῆξιν, ὁ δὲ βίος αὐτῆς καθίστατο ἀνυπόφορος. Πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην χειραφέτησιν εἰργάζοντο πῖται αἱ δυνάμεις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ ἐπιστήμη, ἡ φιλοσοφία, ἡ λογοτεχνία διὰ τῆς ποιήσεως (τῆς λυρικῆς καὶ τῆς δραματικῆς), διὰ τῆς ἱστορίας, ἡ τέχνη.

Ὁ δέκατος ἑβδομος αἰὼν ἀνατετάννυσι τὴν σημαίαν τῆς πνευματικῆς χειραφετήσεως, προοιμιάζον τὸν δέκατον ὄγδοον, ὑπὸ πῖσαν ἔποψιν συνθετικότερον καὶ δημιουργικότερον. Ὁ ἄνθρωπος λαμβάνει πληρεστέραν ἐαυτοῦ συνεύρησιν, ἔξανθρωπίζεται.

Κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα, τὸν κατ' ἐξοχὴν αἰῶνα τῆς ἀρξαιμένης ἀνθρωπίνης χειραφετήσεως, τῆς ἐπαναστάσεως, μέλλει νὰ ἐξελιχθῇ τὸ δίκαιον καὶ ἡ ἀποτολή τῆς ἀνθρωπίνης ιδέας. Πῖται πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ δύναμις συντελεῖ εἰς τοῦτο. Ὁ πνευματικός, ὁ δημιουργικός ἄνθρωπος, καθίσταται ἥρωας. Ἀντιπρόσωπος τοῦ φωτός καὶ τῆς ἀληθείας, ἀναλαμβάνει τὸν ἀγῶνα κατὰ τὸν δυνάμεων τῆς βαρβαρότητος, τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δυναστείας τοῦ ὁσημέραι χειραφετομένου ἀπὸ τὸν δεσμῶν αὐτῆς ἀνθρωπίνου γένους.

Καθ' ἅπαντα τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα ἡ εὐρωπαϊκὴ Μοναρχία, ἐπωφελομένη τῆς ἀθλιότητος τῶν καιρῶν καὶ τῆς ἀναρχίας, συγκεντροῖ περὶ τὸν θρόνον πάσας τὰς κοινωνικὰς δυνάμεις πρὸς ἐγκατάστασιν μονίμου, ἐνιαίου καὶ ἰσχυροῦ πολιτικοῦ καθεστώτος. Ἰδίᾳ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ ἐκδηλοῦται μᾶλλον ἢ ἄλλοῦ τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς μοναρχικῆς συγκεντρούσεως. Καὶ δὲν διπτάζει ἐν Γαλλίᾳ ὁ Λουδοβίκος δέκατος τέταρτος νὰ ἐπιφώνησιν τὸ περιβόητον ἐξείνο. *I' état c'est moi*. Μόνον ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἐπανάστασις, πολιτικὴ μᾶλλον ἢ κοινωνικὴ, ἢ ἐθνικὴ, περιορίζει τὴν ἀυθαιρεσίαν τοῦ στέμματος διὰ τῆς *Petition of Rights*, τοῦ νόμου τοῦ *Habeas Corpus*, τοῦ *bill of rights*, διεκδικοῦσα καὶ ἀποκαθιπτόσα ἐλευθεροτέραν καὶ νομιμοτέραν τάξιν, περιο-

3 TO ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ 3

ριζομένον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον τῶν αὐταρχικῶν ἀξιώσεων τῆς βασιλείας, ἣτις καθίσταται συνταγματικὴ ὅπως δῆποτε ἀπὸ τῆς εἰς τὸν ἀγγλικὸν θρόνον ἀναβάσεως Γουλιέλμου τοῦ Ἀραυσιονίου. Ἀλλὰ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἢ Μοναρχία, καὶ περ διεκδικουσα τὸ παλαιὸν κῆρος, ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν πραγμάτων νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ νέον πνεῦμα, νὰ συμβιβάσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰς ἀξιώσεις τοῦ στέμματος, συγγεντροῦντος ἐν τῇ δράσει αὐτοῦ τὰς ζωντανὰς ἀκόμη δυνάμεις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τιμαριωτικῆς εὐγενείας πρὸς τὴν λαϊκὴν ἰδέαν.

Ὁ κατ' ἐξοχίην ἀντιρόσσωπος κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα τῆς νέας ταύτης, λαϊκῆς μᾶλλον ἢ τιμαριωτικῆς καὶ αὐταρχικῆς μοναρχίας ἐν Εὐρώπῃ εἶνε Φρειδερίκος, ὁ βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας. Τὸ κυβερνητικὸν αὐτοῦ δόγμα συνοψίζεται ἐν τούτῳ: «τὰ πάντα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, οὐδὲν διὰ τοῦ λαοῦ». Εἶνε ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ τοῦ πεφωτισμένου δεσποτισμοῦ, τῆς πατριτικῆς κυβερνήσεως ἐν Γερμανίᾳ. Ἡ πολιτικὴ αὐτῆ εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς κρατούσης περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρίας ἐν τοῖς γερμανικοῖς πανεπιστημίοις. Οἱ διάδοχοι τοῦ Οὐγγωνος Γροτίου ἐν τῇ πολιτικῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ τελευταῖος πάντων ὁ Χριστιανὸς Οὐόλφριος, ἐφιστάμενοι τὴν ἐπίδρασιν τῶν καιρῶν, ἀναζητοῦντες ὡς τὸ ἰδεῶδες τῆς πολιτικῆς κοινωνίας τὴν σινικὴν πολιτείαν. Ὁ ἡγεμὼν ἐκκληροῖ τὸν προσορισμὸν αὐτοῦ, ὅστις εἶνε ὁ προσορισμὸς τῆς πολιτείας, διὰ τῶν λειτουργῶν, ἐξαρτωμένον ἐκ τῆς βουλῆσεως αὐτοῦ. Ἡ πολιτεία ὀσποεῖ τὴν κοινωνικὴν ἀσφάλειαν καὶ τάξιν, ἣτις ἐπιτροχάναται μόνον διὰ τῆς κυβερνήσεως. Αὕτη δὲ ἀπορρέει ἀπὸ τοῦ λαοῦ, ὀφείλουσα νὰ μεριμνᾷ περὶ παντὸς συντελοῦντος εἰς τὴν κοινωνικὴν εὐημερίαν. Φρειδερίκος ὁ μέγας, ἐπὶ τῶν τριῶν τούτων βαίνων, εἴθηγεν οὐ μόνον ἐν Πρωσσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Γερμανίᾳ, τὰ θεμέλια νέας πολιτικῆς τάξεως. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους τοῦ θεοῦ δικαίου τῆς μοναρχίας αὐτοῦ ὁ ἀντιμακιαβελλιστὴς ἐν τῇ νεότητι του, ἀλλὰ μακιαβελλιστώτατος ὡς μονάρχης, ἐκήρυξεν ἐν πλήρει δεκάτῳ ὄγδῳ αἰῶνι, ὅτι ὁ ἡγεμὼν δὲν εἶνε ἀπόλυτος κύριος τοῦ λαοῦ, ἀλλ' ὁ πρῶτος θεράπων καὶ ὁ πρῶτος ἄρχων τῆς πολιτείας.

Ἦτο τὸ πνεῦμα τῶν καιρῶν. Ἐν τῇ ἀστριακῇ μοναρχίᾳ ἐξελίσσεται τὸ αὐτὸ φαινόμενον τοῦ πεφωτισμένου δεσποτισμοῦ. Ἡ Μαρία Θηρεσία, καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ υἱὸς αὐτῆς Ἰωσήφ ὁ δεύτερος, ἐργάζονται παντὶ τρόπῳ πρὸς μόρφωσιν τοῦ λαοῦ καὶ πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν χωρικῶν καὶ τῶν κατοπτῶν ἐν γένει κοινωνικῶν ομάδων. Ἐγκαινίζεται διὰ συνετῶν μέτρων ἡ κατάλυσις τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος, καταργεῖται ἡ δουλεπαροικία πανταχοῦ τοῦ κράτους, τὸ δὲ δίκαιον τῆς κτήσεως καθίσταται προσίτον εἰς ὅλους. Ἰωσήφ ὁ δεύτερος, ζηλωτὴς τῶν φυσικοκρατικῶν θεωριῶν, ἀπεπειρεῖται νὰ καταστήσῃ τὸν φόρον ἐνιαῖον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ περιορίσῃ τὸ προνόμιον τῆς εὐγενείας. Ἀλλ' ἐν τῷ ποικιλοχρόμῳ ἐκεῖνῳ πρῶταίῳ τῆς ἀστριακῆς μοναρχίας, τὰ μεγαλουργὰ σχέδια τοῦ υἱοῦ τῆς Μαρίας Θηρεσίας δὲν ἔτιζον τελείας ἀποδοχῆς καὶ εὐδοκίμησεως. Ὁ λαὸς ἦτο ἄφορος πρὸς τοῦτο· ἡ δὲ ζημιουμένη ἐκ τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων ἀντίδρασις, κατόρθωσεν, ἵνα ἐλάχισται ἐκ τούτων τύχῃσι πραγματώσεως.

Ἐνάλογοι μεταρρυθμίσεις ἐφαρμόζονται καὶ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος. Πρωταγωνιστεῖ ὁ Βίκτωρ Ἀμεδαῖος ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Σαρδηνίας. Καὶ ἐνῶ ἐν Βενετίᾳ ἐξακολουθεῖ ἡ αὐτὴ φαῦλη κατὰστασις, οἷα καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, διότι αἱ λεγόμεναι ἐλεύθεραι πολιτεῖαι τῆς Χερσονήσου εἶνε «ἄθλια πλουτοκρατικαὶ ὀλιγαρχαίαι, ἐστερημένα παντὸς αἰσθημάτων τιμῆς καὶ φιλοδοξίας ἢ μόνον τῆς τηρήσεως τῶν προνομίων αὐτῶν», ἐν Τοσκάνῃ, ἐκλιπούσης τῆς οἰκογενείας τῶν Μεδίκων ἐν πληρεστάτῃ παρακμῇ, ἀναλαμβάνει τὴν διοικητικὴν αὐτῆς ὡς μέγας δοῦξ Λεοπόλδος ὁ Αὐστριακός, ὁ ἀξιώτερος τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰταλίας. Πρωτίστη φροντίς αὐτοῦ ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς δυνάμεως τοῦ κλήρου, συγκεντρῶσαντος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δυναστείας τῶν Μεδίκων τὸ πλεῖστον τῆς ἐγγείου κτήσεως. Πολλοῦ λόγου ἀξία ὑπῆρξεν ἡ μεταρρυθμιστικὴ δρασίς τοῦ ἡγεμονίδου τούτου ἐν ὅλοις τοῖς κλάδοις τῆς δημοσίας διοικήσεως, καὶ ἰδίᾳ τῇ ἐκπαιδεύσει, οὕτως ὥστε μέχρι τῆς σήμερον τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατατάσσεται μεταξὺ τῶν μεγίστων εὐεργετῶν τῆς νεωτέρας Ἰταλίας.

Τὸ αὐτὸ μεταρρυθμιστικὸν πνεῦμα ἐξελίσσεται καὶ ἐν τῇ Ἰβηρικῇ Χερσονήσῳ. Ἐν Ἰσπανίᾳ ὁ κόμης Ἀράνδης καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Φλοριδοβλάνδας καὶ ὁ Καμπομανῆς εἰσήγαγον ἐν τῇ κληροκρατουμένῃ πατριδί τῆς Ἰερῆς Ἐξετάσεως ὅσον ἰδύναντο εὐρύτερας κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις. Καὶ ταύτας οὐχὶ διὰ τῶν Cortès, τῶν ὁποίων τὴν παρουσίαν καὶ τὴν συνεργασίαν ἀπέχρονον καὶ ἀπεστρέφοντο, οὐχὶ διὰ τῆς ἀριστοκρατίας, τῆς ἐξαχρειωθείσης καὶ ἀπολεσάσης πλὴν κῆρος, ἀλλὰ διὰ τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας. Τοῦτο εἶνε τὸ δόγμα τοῦ καιροῦ πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, οὐδ' ἰδύναντο ν' ἀπομακρυνθῇ αὐτοῦ ἡ ἰσπανικὴ μεταρρυθμίσις. Ἄλλ' ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη εἶνε εὐεργετικὴ, ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐνίτχυσιν τῶν λαϊκῶν δυνάμεων, εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ τὸν ἐξανθρωπισμὸν τοῦ λαοῦ. Καὶ πρὸς τοῦτο μεταρρυθμίζεται ἡ ἀνωτέρα καὶ ἡ κατωτέρα ἐκπαιδεύσις, θαυμαστὸν δ'εἶπεῖν, ἐκδιώκεται ἐκ τῆς χώρας τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν.

Ἀπὸ τοῦ 1750-1777 ὁ ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον τῆς Πορτογαλλίας Ἰωσήφ ὁ πρῶτος ἐστερεῖτο πάσης ἀρετῆς μεταρρυθμιστικοῦ καὶ προοδευτικοῦ ἡγεμόνος. Ἀσθενῆ ἔχων τὸν χαρακτήρα, φηγόμενος, ἐκδοτος εἰς τὰς ἡδονάς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ τοιοῦτος, οἷον ἀπῆτον αἱ ἀνάγκαι καὶ ἡ κοινωνικὴ κατάσταση τῆς χώρας. ἐν ἣ ἐρωτοστάτων κατὰ τὸ μῖλλον ἢ ἦπτεν Ἰησουῖται καὶ καλόγηροι. Ἄλλ' ἡ μήτηρ αὐτοῦ, θυγάτηρ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ τῆς Τοσκάνης Λεοπόλδου, συνεβούλευσε τὸν υἱὸν τῆς νὰ προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ὡς ὑπουργὸν τὸ πρῶτον, καὶ μετὰ ταῦτα ὡς προθυπουργὸν ἓνα τῶν μῖλλον διακεκριμένων καὶ φιλελευθέρων ἀνδρῶν, τὸν Πομβάλ. Ἐκυβέρνησεν

Θ Thorwaldsen

* ANCIENS *

οὔτος ἀπολυταρχικώτατα τὴν χώραν. Ὁ πεφωτισμένος δεσποτισμὸς δὲν ἔχει φρενότερον ἀντιπρόσωπον· κυβερνᾷ διὰ τοῦ τρόμου, διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ σιδήρου, καταδιώκει ἀμειλίχως τὸν κληρὸν καὶ τὴν εὐγένειαν. Τὸ πᾶν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐδὲν δι' αὐτοῦ. Διὰ τοῦ ἀπολυταρχικοῦ τούτου προγράμμα-τος ὁ Πομπάλ περιορίζει τὴν μεγάλην ἰδιοκτησίαν, ἐνισχύει τὴν γεωργίαν, τὴν τεχνουργίαν, τὴν ἐμπορίαν, τὴν συγκοινωνίαν. Ἀποθανόντος τοῦ μονάρ-χου, ἡ ἀντίδρασις ἐκδηλοῦται σφοδροτάτη κατὰ τοῦ μεταρρυθμιστοῦ ὑπουργοῦ, ὅστις ἐπὶ τέλους ἀποθνήσκει ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Περὶ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ἡ εὐρωπαϊκὴ μοναρχία, ἐκπληρώσασα τὴν πολι-τικὴν αὐτῆς ἀποστολήν, ἀποχωρεῖ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς σζηνης, ὡς μεταρρυθμι-στικὴ δύναμις. Κατὰ τὸ ἐνὸν εἰργάσθη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, διὰ τῶν βασιλέων ἢ διὰ τῶν ὑπουργῶν, ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ τῆς προόδου τοῦ λαοῦ ἄνευ αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ λαὸς λαμβάνει ὁσημέραι συνείδησιν καθηρόντων καὶ δικαιο-μάτων. Ἐννοεῖ νὰ δράσῃ καὶ νὰ πρωτοστατήσῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ στα-διοδρομίᾳ. Κατὰ τίνα τρόπον;

Τοῦτο ἔσται τὸ ἔργον τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἰδεολόγων.

Ὁ δέκατος ὀγδοὺς αἰὼν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐμφανείας αὐτοῦ παρουσιάζει μίαν τῶν περιεργωτάτων φυσιογνωμιῶν.

Εἶνε κληρονόμος τῆς προπαρρασνεαστικῆς ἐργασίας τῶν παρελθόντων αἰώνων. Ἀναλυτικὸς καὶ κριτικὸς, ἀλλ' ἅμα καὶ συνθετικὸς καὶ δημιουργικὸς. Ρέπει πρὸς νέους ὀρίζοντας, ἐπιδιώκει πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἀμφοτέρων τῶν ἡμισφαιρίων νέαν τάξιν πραγμάτων, διάφορον τῆς ὑφισταμένης, ἐν ἧ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὡς ἄτομον καὶ ὡς σύνολον νὰ χειραφετηθῇ ἀπὸ τῶν λειτουργῶν δυναστικῶν ἐπιρροῶν. Ἀρχεται ἀποκαλυπτόμενος εἰς ἑαυτόν, ἐρευνᾷ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τῶν ἀπορρήτων τῆς φύσεως. Καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, ἐν ἧ ἀπὸ αἰώνων ἦδη ἔχει εἰσδύσῃ ἢ λαμπρὰς τοῦ πολιτισμοῦ, φωτίζουσα τὰς τρίβους, ἐφ' ὧν μέλλει νὰ σταδιοδρο-μήσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἡ ἐπανάστασις, ἡ μεταβολὴ τοῦ καθεστώτος, εἰρηνικὴ ἢ βιαία, εἶνε ὁ παράκλητος λόγος τῆς μελλούσης κοινωνίας. Ἡ κοινωνία αὕτη εἶνε μεταφυσικὴ ἀκόμη, μυστικὴ, μόλις ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ σκέψει τοῦτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ φιλοσόφου, τοῦτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ ἰδεολόγου. Τὰ ὑπὸ τὴν ἐπιρ-ροὴν τῆς ἐπαναστάσεως συλληφθέντα τέως νέα θρησκευτικὰ, φιλοσοφικὰ καὶ κοινωνικὰ συστήματα δὲν καθορίζουσι πλήρη, συγκεκριμένην τὴν κοινωνίαν. ἤτις εἶνε προωρισμένη ν' ἀπελευθερώσῃ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τῶν δε-σμῶν τῆς βίας, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀναγέννησιν, εἰς τὴν δη-μιουργίαν καταστάσεως κρείττους καὶ λελογισμένης. Ἡδὴ ὁ δέκατος ὀγδοὺς αἰὼν ἀποκαλύπτεται θετικότερος, δημιουργικότερος, ἔχον πληρεστέραν συνεί-δησιν τῆς ἀποστολῆς του. Πᾶσα ἐν τῇ ὑφισταμένη κοινωνίᾳ λειτουργοῦσα καὶ δοῦσα δύναμις συντελεῖ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς νέας τάξεως. Τὰ ὑφι-στάμενα πολιτικὰ καθεστώτα, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, ἡ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις καθίστανται πραγματικά, ἀλλ' ἅμα καὶ συνθετικὰ δυνάμεις ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ νέου βίου. Ἰσχυρὰ πνοὴ καταστροφῆς καὶ δημιουργίας διαπνέει δι' ὅλον τῶν πόρων τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ. Πόθοι, ἐλπίδες καταλαμβάνουσι τὸ

ἀνθρώπινον γένος. Νέοι ὀρίζοντες ἀποκαλύπτονται εἰς αὐτό. Ὁ σκεπτικός, ὁ δὺςπιστος θέλει διστάσῃ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν πραγματικότητα τῶν ὀπισθεν τῶν ὀριζόντων τούτων κεκρυμμένων κόσμων, τῶν μελλόντων κατὰ τὰς προρρήσεις τῶν ὑποφητῶν τῆς νέας ιδέας νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ στάδιον τῆς πραγματικότητος καὶ τῆς ἰστορίας. Ἄλλ' ἡ λύσις τῶν προβλημάτων τοῦ βίου, ἡ ἱστορικὴ πραγματώσις τῆς ιδέας δὲν ἀνίκει ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς ἐπαγγελλομένους τὸν θετικόν· εἶνε τὸ προνόμιον τοῦ ἰδεολόγου, ἀποκαλύπτοντος, ἐμπνεομένου, κηρύττοντος τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Τοῦτο συνέβη καθ' ἀπάσας τὰς ἱστορικὰς περιόδους τοῦ ἀνθρώπινου βίου· τοῦτο πέφρωται νὰ συμβῆ καὶ κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα. Ὁ λόγος γενήσεται σάξ, καὶ ἡ ιδέα πραγματιζότις. Οἱ μεταρρυθμισταὶ βασιλεῖς καὶ ὑπουργοὶ τοῦ δεκάτου ὄγδου αἰῶνος, καίπερ ἐμφορούμενοι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον αὐταρχικοῦ πνεύματος, μὴ δυνάμενοι δὲ νὰ κατανοήσωσιν ἀκόμη ἐξ ὀλοκλήρου τὴν πολιτικὴν ιδέαν, ἣτις διαπνέει διὰ πάσης τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῆς νέας κοινωνίας, καὶ ἣτις ιδέα ἐρείδεται ἐπὶ τῆς χειραφετήσεως, καὶ τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου, χειραφετήσεως θερησκευτικῆς, ἠθικῆς, κοινωνικῆς, πολιτικῆς ἐπὶ τέλους, συντελοῦσιν οὐχ' ἦττον εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς χειραφετήσεως ταύτης, εἰς τὴν ἐπιζώωσιν τῆς ἀνθρώπινης αὐτονομίας. Εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀποβλέπει ἡ διὰ τῶν κυβερνήσεων ἐπιδικωκομένη μεταρρυθμισὶς κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον αἰῶνα. Κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα ὁ Γάλλος φιλόσοφος Ρενάιος Καρτέσιος ἠναγκάζετο νὰ καταφύγῃ εἰς Ὀλλανδίαν, τὴν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀρόπολιν τῆς ἐλευθέρως σκέψεως ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δημοσίευσιν τοῦ ρηξικελεύθου αὐτοῦ φιλοσοφικοῦ ἔργου, τοῦ λόγου περὶ Μεθόδου· ἀλλ' ἤδη κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον ὅπως δῆποτε ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως εἶνε ἀνεκτὴ. Βεβαίως καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον πλέον ἢ ἅπαξ παρεβιάσθη καὶ προεγράφη ἡ ἐλευθερία τῆς συνειδήσεως, ἀμυλλωμένον εἰς τοῦτο ἐκ παραλλήλου τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν· ἀλλ' ἐπὶ τέλους πάντες κατενόουν, ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως ἦτο ἀνθρώπινον δικαίωμα, ἄξιον σεβασμοῦ, ἄνευ τῆς ὁποίας οἱ θεομοὶ δὲν δύνανται ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ νὰ λειτουργήσωσι καὶ νὰ ἐπιτελέσωσι προσηγόντως τὸν προορισμὸν αὐτῶν.

Ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκέρυττε πρὸ ἐνὸς ἤδη αἰῶνος ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ποιητὴς τοῦ Ἀπολωλὸτος Παραδείσου ἐν συγγραφῇ αὐτοῦ (*Areopagitica*), «Ὁ φονεῖον ἀνθρώπου, φονεῖε λογικὸν ὄν, ἀλλ' ὁ καταστρέφων καλὸν βιβλίον, ἐκμηδενίζει αὐτὸν τὸν λόγον, αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς θεότητος», καθίσταται ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ τὸ δόγμα τῆς ἐξελισσομένης κοινωνικῆς τάξεως ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ, ἵνα περιορισθῶ εἰς τὰς κρισιωτάτας τῶν ἐθροπαϊκῶν χωρῶν. Ἡ ἐλευθερία τῆς σκέψεως καθίσταται ἀνάγκη, ὡς εἶνε τοιαυτὴ ἡ ἀτμόσφαιρα διὰ τὸν ἀνθρώπου.

Τὸ Ἰταλικὸν δένδρον ἐξακολουθεῖ καὶ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἐκβάλλον ξειδώρους κερποὺς ἐν παντὶ εἶδει τοῦ ἐπιστητοῦ. Ἀρχομένου αὐτοῦ ὁ Νεαπολίτης φιλόσοφος, ἠδυνάμην νὰ εἴπω ἐπίσης προφήτης, Ἰωάννης Βίκος, καθορίζων τοὺς νέους νόμους τοῦ βίου τῶν λαῶν, εἰσδύει εἰς τὰ ἀπόρητα

πλείστον προβλημάτων. Αί σκέψεις αὐτοῦ, ὡς ἰδίᾳ ἀνέπτυξεν ἐν τῇ Νέᾳ Ἐπιστήμῃ (*) δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς σιβύλλεια θέσφατά μᾶλλον ἢ ὡς θετικὰ δεδομένα ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Τοῦτου δ' ἔνεκα καὶ δὲν κατενοήθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν συγχρόνων του, εἴτ' ἐν Ἰταλίᾳ, εἴτ' ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ· διότι ὑφίσταται ἤδη ποιά τις ἐπιχειρηματία μετὰ τῶν ἐπιλέκτων αὐτῆς κόκλων. Ὁ Ἰωάννης Βίκος προεφήτευσε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐν ταῖς μεταφυ-

✠ DIDEROT ✠

σιταῖς αὐτοῦ ὀπτασίαις τὴν προσεχῆ ἀνατολὴν νέου κόσμου, νέου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστώτος, ἐν ᾧ κέραιοι ἔσονται οἱ τίμιοι καὶ ἀγαθοὶ ἄνθρωποι, τοῦτο δὲ τὸ καθεστῶς θὰ ἦτο ἡ ἀληθὴς φυσικὴ Δημοκρατία.

Ἡ νέα αὕτη πολιτικὴ τάξις, κατὰ θεωρίαν τοῦλάχιστον, εἶνε τὸ πρόγραμμα τῶν ἰδεολόγων καὶ τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμιστῶν τοῦ αἰῶνος ἐξείνουν, μὴ ἀνηκόντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν φυλὴν, ἀλλ' εἰς ὁλόκληρον τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ταύτης πρόμαχοι ἐμφανίζονται κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῶν τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ὁ Κάισαρ Βεζζαριάς, οὗ τὸ ρηξι-

(*) Principii della Scienza nuova d'intorno alla commune natura delle nazioni.

ζέλευθον κοινωνικοπολιτικὸν ἔργον Περὶ ἙΑδικημάτων καὶ Ποινῶν μονονοιζὶ τίθησι τὰ θεμέλια τῆς μελλούσης νομιζῆς νομοθεσίας καὶ τελευτόντος αὐτοῦ ὁ Γαετάνος Φιλαγγέρος, Νεαπολίτης ἐπίσης καὶ οὗτος ὡς ὁ Βίζος, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς νέας ιδέας ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, καὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως τῆς ποινιζῆς νομοθεσίας, συνεχίζων οὗτω τὸ ἔργον τοῦ Βεζζαρίου. Τοσαύτη δ' ἐξελίσσεται ἐν τῇ καὶ ὑπὸ τὴν δουλείαν ἐλευθεριαζούσῃ ἰταλικῇ Χερσονήσῳ ἡ δύναμις τῆς προόδου, ὅππ' ἐν τῇ νηπιώδει καταστάσει τῆς οἰκονομιζῆς ἐπιστήμης ὁ Scaraffi ἐπιζητεῖ τὴν ἀποδοχὴν παγσομίου νομίσματος ὑπὸ τῶν διεπόντων τὰς εὐρωπαϊζὰς πολιτείας. Λιδνα καὶ πλέον ἤδη πρότερον ἐν Γαλλία Ἐρρῖζος ὁ τέταρτος, ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ναβάρρας ἐβουλεύετο περὶ ιδρόσεως ἐν Εὐρώπῃ χριστιανιζῆς πολιτιζῆς Ὀμοσπονδίας.

Ἐν τῇ γενναία ταύτῃ σταδιοδρομίᾳ τῆς εὐρωπαϊζῆς ἀνθρωπότητος πρὸς νέον κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βίον δὲν ὑπερθεῖ ἡ πατρίς τῆς θρησκευτιζῆς μεταρρυθμίσεως. Ὁ λόγος τοῦ Λουθήρου κατέκτηεν οὐ σημαζόν τὴν γερμανιζὴν συνείδησιν, ἀλλ' ἡ καθολικὴ ἀντίδρασις ἠγωνίσθη μετὰ σθένους, ἀξίου γενναιοτέρως ὑποθέσεως, πρὸς καταστολὴν αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ὁ φονιζὸς ἐξείνους τριαζονταετιζῆς πόλεμος, ἀδελφοζτόνος καὶ διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ διὰ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην. Μετὰ φριζαλέον ἀνταγωνισμὸν τῶν γερμανιζῶν λαῶν, ἐρήμωσιν τῆς γερμανιζῆς πατρίδος, κατὰστασιν, ἐν ἡ οὐδὲν σημαίνει ὁ πολιτιζῆς καὶ μόνον ὁ πολεμιτιζῆς, ἐπέροχεται ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως διὰ τῆς εἰρήνης τῆς Οὐδεσφαλίας. Ὑποφῆτις καὶ κῆρυξ τοῦ νέου Εὐαγγελίου τῆς Γερμανίας εἶνε ὁ Ἐφραϊμ Λέσσιγζ, διδάσκων ἐν τοῖς πρὸς τὸν γερμανιζὸν λαὸν Ἐκατὸν Παραγγέλμασι πρὸς ἀνατροφὴν τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους τὰ καθήζοντα πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τὴν πατρίδα, ἐν δὲ τῷ δραματιζῷ αὐτοῦ ἔργῳ, Νάθαν τῷ σοφῷ, τὴν θρησκευτιζὴν ἀνεξιδροσηζίαν. Τὸ Πανεπιστήμιον καθίσταται ἤδη ἐν τῇ ζῳῳα ταύτῃ ὁ τηλαγωγῆς φάρος τοῦ νέου καθεστώτος. Ἐξελίσσεται ἡ περίοδος τῆς **θυέλλης καὶ πάλης** (Sturm and Drang), καὶ ἡν κατέροχονται ἐπὶ τῆς σζηνῆς, ἀγωνιζόμενα ὑπὲρ τῆς νέας ιδέας, ἰσχυρὰ πνεύματα. Εἶτα ἡ περίοδος τοῦ Φωτισμοῦ, ἡς οἱ ζυριώτατοι ἀντιπρόσωποι εἶνε ὁ Πρῶσπος βασιλεὺς Φρειδεριζος, καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ μύλλον ἐπίλεζται τῆς συγχρόνου Γερμανίας. Καθ' ὅσον ὁ αἰὼν προζοροεῖ, ἡ γερμανιζὴ σζέφις ἐξελίσσεται γενναιοτέρα καὶ ἰσχυροτέρα.

Προσοστάτις αὐτῆς καθίσταται ὁ Ἐμμανουήλ Κάντιος, κατοροθὼν ἐν τῇ φιλοσοφία ὁ τι ἡ γαλλιζὴ ἐπανάστασις ἐν τῇ πολιτιζῇ ζοινοιζῇ.

Ὁ Κριτιζὸς τοῦ Καθαροῦ Λόγου καταστρέφει, ἀλλ' ὅμως καὶ δημιουργεῖ. Κηρύττει τὴν ἐνόττητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν πολιτιζὴν αὐτοῦ ἀλληλεγγυήν. Τὸ καθήζον οὐδέποτε ἔσχε βαθύτερον καὶ ἐνθουσιωδέστερον προφῆτιζην. Δύο ἀντιζείμενα, λέγει, ζοητεῦσιν τὸν ἀληθῆ ἀνθρωπον: Ὁ ἀνο ἐναπτρος οὐρανόζ καὶ ὁ ἠθιζὸς ἐν τῇ συνειδήσει αὐτοῦ ζόμοζ. Τὰ δόγματα ταῦτα εἶνε τὸ πρόγραμμα τῆς νέας φιλοσοφιζῆς σζέφεως, αἵτινα θέλουσιν ἐπιδράσῃ προϊόντος τοῦ ζρόνου καὶ ἐπὶ τῆς ψυζῆς καὶ συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ιδέα τῆς ἀνθρωπότητος εἶνε ἡ ιδέα τῆς ζοινοιζῆς

ταύτης ἐπαναστάσεως, ἥτις ἐν τῇ Γερμανίᾳ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κυρίους ἔχει ἀντιπροσώπους τὸν Λέσσιγγ καὶ τὸν Κάντιον ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ ἐν τῇ ποιήσει τὸν Φρειδερίκον Σχίλλερσον, κηρύττοντα ἐν μέσῳ τῆς πολιτικῶς μὲν διαλελυμένης πατρίδος του, ἀλλὰ φιλοσοφικῶς ἀναβιούσης, τὸ νέον κήρυγμα, ὅ,περ μεγαλοφρονότερον ἀκόμη θὰ κηρῦξῃ ἢ γαλλικὴ ἐπανάστασις.

Ἐγραφεν ὁ Σχίλλερσον πρὸς τὸν φιλόσοφον Ἰακώβην: «Σωματικῶς εἶμαι καὶ θὰ μείνω πολίτης τῆς συγχρόνου κοινωνίας, ἀλλὰ πνευματικῶς, ὡς φιλόσοφος καὶ ὡς ποιητής, εἰς οὐδένα λαὸν καὶ εἰς οὐδένα αἰῶνα ἀνήκω, ἀλλ' εἰς ἅπαντας τοὺς αἰῶνας».

Ἐν τῇ ἀγγλικῇ πολιτείᾳ ὁ δέκατος ὀγδοὺς αἰὼν ἐξελίσσεται ἐξίσου φιλοσοφικῶς καὶ αὐτόνομος, ἐπαναστατικῶς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν καθ' ὅλας τὰς σχέσεις τοῦ ἐπιστητοῦ καὶ τοῦ βίου. Τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα ἐν τῇ χώρα ταύτῃ, μετὰ πολλὰς καὶ ποικίλας περιπετείας καὶ δοκιμασίας, ἐνισχύεται ὑπὲρ τοῦ λαοῦ καὶ διὰ τοῦ λαοῦ, ὁσημέραι λαμβάνοντος ἑαυτοῦ συνείδησιν. Ἡ Ἀγγλία καθίσταται ἤδη τὸ πολιτικὸν σχολεῖον τῆς πρὸς πρόοδον καὶ εὐνομίαν ὀργώσης εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ὁ Γάλλος Μοντέσκιος ἀποκαλύπτει τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ χρησιμότητα εἰς αὐτοὺς τοὺς Ἀγγλοὺς διὰ πολλοῦ λόγου ἀξίων κεφαλαίων τοῦ Πνεύματος τῶν Νόμων, ὁ δὲ Βολταίρος, ἐξαίρων τὴν ἀγγλικὴν ταύτην πολιτείαν, δὲν διστάζει νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἡ Κυβέρνησις αὐτῆς ὑπερέχει πάσης ἄλλης, τοῦ ἡγεμόνος δεσμευομένου διὰ τῶν θεμελιωδῶν νόμων νὰ πράξῃ τὸ κακόν, τῶν μεγιστάνων μὴ ὄντων ἀθάδων, τοῦ δὲ λαοῦ μετέχοντος τῆς ἐξουσίας.

Τοιαύτη εἶνε ἡ ἀγγλικὴ πολιτεία κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα. Ἀναγνωρίζεται καὶ ἐγκαθίσταται θεσμὸς ἄγνωστος καὶ ἐν ταῖς παλαιότεραις καὶ ἐν ταῖς συγχρόνοις κοινωνίαις—ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου. Ὁ οἶκος τοῦ Ἀγγλοῦ πολίτου ἄνυλον. Εἰσέρχεται ἐντὸς αὐτοῦ ὁ ἄνεμος, ἢ βροχή, ἀλλ' οὐκ καὶ ἡ ἐξουσία. Ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀγγλικὴ πολιτεία ὁσημέραι καθίσταται κράταιοτέρα. Ἡ ἐλευθέρια σκέψις, ἥτις εἶνε ἡ κατ' ἐξοχίαν δύναμις πάσης κοινωνίας ἀνθρώπων, διαπνέει δι' ὅλων τῶν πόρων τοῦ ἀγγλικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς ἐλευθερίας ταύτης εἶνε ἡ ὑπεροχή, εἰς ἣν ἀφίετο ὁ ἀγγλικὸς λαὸς, ἐξαπλωθεὶς καὶ ἐπικρατῶν ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἤδη ὀγδόου αἰῶνος ἀνά πᾶσαν τὴν ὑφήλιον.

Τὸ πνεῦμα τοῦ Φραγκίσκου Βάκωνος καὶ τοῦ Γουλιέλμου Σαιτσπερίου εἶνε τὸ πνεῦμα τῆς Νέας Ἀγγλίας, οἷον ἀπεκαλύφθη ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Κρόμβελλ. Τὸ ἐλευθέρων τοῦτο πνεῦμα ἐκδηλοῦται ἰδίᾳ κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα· προοιμιάζεται διὰ τῆς κοινωνικῆς φιλοσοφίας τοῦ Λωκκίου καὶ καταλήγει εἰς τὸν Ἀδάμ Σμιθ. Ὁ πρῶτος εἶνε ὁ θεωρητικὸς τῆς δευτέρας ἀγγλικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ δὲ σκέψις αὐτοῦ καθίσταται ἀφετηρία τῆς νέας πολιτικῆς τάξεως· ὁ δεύτερος, παρακολουθῶν ἔτι μᾶλλον τὴν ζήνησιν καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, τίθησιν ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ τὰ θεμέλια τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Οἱ φυσιοκρατικοί, ὁ Χιούμης ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ Τουρκῶ ἐν Γαλλίᾳ, κατανοοῦσιν ἐπίσης τὸ δίκαιον τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας καὶ τῆς οἰκονομικῆς ἀλληλεγγύης τῶν λαῶν. Ἄλλ' ὁ Ἀδάμ Σμιθ ὑπερ-

τερεῖ αὐτῶν, μεθοδικώτερον καὶ συστηματικώτερον ἀναλύσας τὸ φαινόμενον τοῦ πλοῦτου, ὡς ὕλητις τε ἅμα καὶ ἠθικῆς δυνάμεως ἐν ταῖς ἐρεῦναις περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν αἰτίων τοῦ πλοῦτου τῶν ἐθνῶν.

Τὸ ρηξικέλευθον τοῦτο βιβλίον ἐγράφη ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἠθικῶν Λι-σθημάτων, φιλοσοφικῆς συγγραφῆς, δι' ἧς ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε προσομιᾶσθαι τὸ ἔνδοξον αὐτοῦ στάδιον. Ὁ Ἀδάμ Σμιθ ἐκήρυξεν, ὅτι ἡ συμπάθεια εἶνε τὸ ἐλατήριον καὶ ἡ ἀφειρηγία τοῦ βίου. Καταγγέλλει τὴν θεωρίαν τῆς φιλαυτίας, προβαίνουσης ἐνίοτε μέχρις ἐγωπαθείας. Τοιαῦτα πρᾶσβείαις καὶ διδάξας δόγματα, πρῶτος, ἀναλυτικώτερον ὑπὲρ πάντα ἄλλον, ἐκήρυξε τὴν ἀρχὴν τῆς ἐλευθέρας ἐργασίας, ἧς ἀποτέλεσμα εἶνε ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος. Ὀλίγιστοι ἐκ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν τελευταίων αἰῶνων ἔσχον τοιαύτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Καὶ δὲν ἔχει ἄδικον βεβαίως ὁ Herbert Spencer λέγων, ὅτι ὁ ἰδρυτὴς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης ἐπήνεγκεν ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολάς, ὅσας δὲν ἐπήνεγκον ἰσχυρότατοι πολιτικοὶ ἡγήτορες τῶν λαῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξελίσσεται ἡ ἐπαναστατικὴ ἰδέα ἐν Ἀγγλίᾳ. Τελυτῶντος τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος οἱ περὶ τὸν Μπῶρκε, τὸν Φῶξ, τὸν Σέριδαν ἐκπροσωποῦσι τὴν ἀγγλικὴν πολιτείαν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἐλευθέραν ἐξέλιξιν. Τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον εἶνε στάδιον ἐλευθέρας σκέψεως καὶ συζητήσεως. Καὶ οἱ συντηρητικοὶ δὲν διάκεινται δυσμενῶς πρὸς τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα. Παράδοξον φαινόμενον! Αὐτὸς ὁ Πίττ, ὁ ἡγέτης τῶν συντηρητικῶν ὁμάδων τοῦ ἀγγλικοῦ Κοινοβουλίου, ἐπὶ τῇ ἐκφύξει τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐδίστασε νὰ ὀμιλήσῃ περὶ αὐτῆς συμπαιθῶς, ἀναμένων τὸ μεγαλεῖον τῆς Γαλλίας ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἐπικρατήσεως τῆς ἐλευθερίας ὑπὸ ἔννομον τάξιν καὶ ἀγαθὴν κυβερνήσιν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Φῶξ ἐξακρατήριζε τὴν ἄλυσιν τῆς Βασιλλικῆς ὡς τὸ μέγιστον καὶ τὸ εὐτυχεστάτον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ποτὲ γεγονότων.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις ζωηροτέρα ἔτι καὶ ἀνθρωπινωτέρα ἐμφανίζεται ἐν Γαλλίᾳ κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα. Τὸ ἐλεύθερον ἄτομον, ὁ αὐτόνομος ἀνθρωπος ἐν τῇ πλήρει αὐτοῦ ἐννοίᾳ καὶ ὑποστάσει, εἶνε ὁ Γάλλος πολίτης. Τοιοῦτον ἄρχεται ἐνοῶν ἑαυτόν. Εἶνε ὁ νεότερος ἄνθρωπος, συμμεριζόμενος τὰς εὐτυχίας καὶ τὰς δυστυχίας τοῦ κόσμου τούτου μετὰ συμπαιθείας, χωρὶς ν' ἀποβλέπῃ εἰς τὸν λαὸν ἢ εἰς τὴν πατρίδα. Πᾶν τὸ συγκινοῦν αὐτὸν εἶνε ἡ ἀνθρωπινὴ ἰδέα, ἧτις πρέπει ν' ἀντικαταστήσῃ πᾶσαν ἄλλην τέως διέπουσαν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας. Ὡς παρατηρεῖ ὁ *Faguet*, καθ' ὅλον τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους αὐτοῦ, ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ γαλλικοῦ λαοῦ ὑποχωρεῖ ἡ χριστιανικὴ ἰδέα, ὡς καὶ ἡ ἰδέα τῆς πατρίδος. Τίνα τὰ αἰτία τοῦ φαινομένου τούτου, ἀποφεύγω νὰ ἐξετάσω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Ὅπως ἐν Γερμανίᾳ, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς σκέψεως τοῦ Λέσσιγ, τοῦ Φίχτη, τοῦ Γζαίτε καὶ τοῦ Σχιλλέρου, δὲν ὑφίσταται ἡ ἐννοία τῆς γερμανικῆς πατρίδος, οὕτω καὶ ἐν Γαλλίᾳ. Πρέπει νὰ ἐπέλθωσι θλίψεις καὶ δοκιμασίαι εἰς τὸν γαλλικὸν λαόν, καὶ τότε μόνον θὰ κηρυχθῇ ἡ πατρίς ἐν ζωνδύνῳ, τὸ δὲ ἕσμα τῆς Μασσαλιώτιδος θὰ καλέσῃ αὐτὸν πρὸς ἀμυναν βοιμῶν καὶ ἐστιῶν «*allons enfants de la patrie*». Καὶ μετ' ὀλίγον ἡ ἐπανάστασις,

κοσμοπολιτική, ἐθνική, καθ' ἣν στιγμὴν κινδυνεύει τὸ γαλλικὸν ἔδαφος ἐκ τῶν ἐπιδρομέων.

Ἡ γαλλικὴ σκέψις, ἐξερχομένη τοῦ περιορισμένου θεάτρου τῆς πατρίδος καὶ τῆς φυλῆς, καθισταμένη παγκόσμιος, κατ' ἀνάγκην θέλει θριαμβεύσῃ καὶ ἐπικρατήσῃ προσηλυτιζούσα τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ἰδέαν, ἣτις δὲν εἶνε γαλλικὴ, ἀλλ' ἀνθρωπίνη. Ἐπιζητεῖται ἡ βελτίωσις καὶ ἡ εὐημερία τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, οὐχὶ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φυλῆς, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πατρίδος. Ἐπὶ τίνων ἀρχῶν ἠρεῖδεται τὸ παλαιόν, τὸ χριστιανικὸν καθεστὸς; Ἐπὶ τῆς ἀποκαλύψεως, τῆς παραδόσεως, τῆς αὐθεντίας. Ὁ ἀνθρωπος μονονοῦχι δὲν ὑφίστατο, ὁ ἐγκέφαλος αὐτοῦ δὲν ἠδύνατο νὰ λειτουργήσῃ ἐλευθέρως ἢ αὐτόνομως. Ὁ δέκατος ὄγδος αἰὼν ἀποκαλύπτει καὶ κηρύττει τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ δίκαιον τοῦ προσωπικοῦ λόγου, τοῦ ἀνθρωπίνου κριτηρίου, ἀναζητοῦντος τὴν ἀλήθειαν. Ἐν τῇ ἀναγνωρίσει τοῦ νέου δόγματος, ὁ αἰὼν οὗτος καθίσταται τὸ ἐργαστήριον τῆς ἐλευθέρως σκέψεως, καὶ ἔτι μῖλλον, τῆς ἀνθρωπίνης παλιγγενεσίας.

Εἰργάσθησαν ὑπὲρ πραγματώσεως τῆς νέας ταύτης κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς τάξεως τὰ γενναιότατα καὶ τὰ ἰσχυρότατα τῶν πνευμάτων τῆς ἀνησυχου ἐκείνης περιόδου. Εἶνε κριτικὴ ἀκόμη, ἀλλ' ἤδη φέρει ἐν ἑαυτῇ τὰ σπέρματα τῆς δημιουργίας. Οἱ ἐκπροσωποῦντες τὸ νέον πνεῦμα τῆς ἱστορίας εἶνε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θεωρητικοί, ἰδεολόγοι· ἐλάχιστοι ἐκ τούτων μελετοῦσι καὶ ἀναλύουσι τὰ φαινόμενα τῆς ἱστορίας, παρελθούσης καὶ ἐνεστώσης, ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ κοινωνικῇ αὐτῆς σταδιοδρομίᾳ, ἐπισκοποῦντες αὐτὰ διὰ τοῦ φαζοῦ τῆς πραγματικότητος. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τῶν τελευταίων δύο αἰώνων ἡ ἐμπειρικὴ, ἡ ἐπιστημονικὴ μέθοδος, ἣτις εἶνε μέθοδος τοῦ Λεονάρδου Δαβίντση, τοῦ Γαλιλαίου, Φραγκίσκου τοῦ Βάκωνος, τοῦ Νεύτωνος καὶ λεγεῶνος παρακλησίων ἀνδρῶν, χρησιμοποιεῖται ποικιλοτρόπως, οὐ μόνον πρὸς μελέτην τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ τῶν δεδομένων τῆς ἱστορίας, ἐν τούτοις ἡ μέθοδος αὕτη δὲν εἶνε ἀκόμη ἡ ἐπικρατεστέρα. Αἱ θρησκευτικαί, αἱ μεταφυσικαὶ παραδόσεις τοῦ παρελθόντος ἀντιτίθενται διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τοῦ κρατοῦντος πολιτικοῦ καθεστώτος εἰς τὴν ἐπιζωότην τῆς νέας ιδέας, ἣτις εἶνε ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθέρως ἐρεῦνης καὶ τῆς αὐτονομίου σκέψεως.

Τοιαύτη, ἐλευθέρως αὐτόνομος καὶ ἀνεξάρτητος πάσης ἀντιθέτου ἐπικρατήσεως, ἐξελίσσεται ἡ φιλοσοφικὴ, ἡ ἀνθρωπίνη σκέψις κατὰ τὸν δέκατον ὄγδον αἰῶνα. Οἴζονται οἱ Θεοί. Ἄντ' αὐτῶν ἀποκαθίσταται ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ἐλευθέρᾳ ἀντιλήψει καὶ τῇ δυνάμει ὁ ἀνθρωπος. Ἀντιπρόσωποι τῆς ἐξελίξεως ταύτης ἐν Γαλλίᾳ ἐμφανίζονται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς ἰσχυροὶ χαρακτήρες, οὓς βραδύτερον, τελευταῖον τοῦ δεκάτου ὄγδου αἰῶνος, παρέβαλλεν ὁ ἀτυχὴς Malesherbes πρὸς τοὺς ἐνδοξοτάτους τῶν κλητόρων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης. Ἡ δύναμις τοῦ λόγου, τῆς γραφίδος ἢ αἰχμῆ ἦτο ἡ μόνη αὐτῶν ἰσχὺς. Ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη, καίπερ μὴ στηριζομένη ἐπὶ τῆς λόγῃς καὶ τοῦ τηλεβόλου, ὑπῆρξεν ἡ πραγματικὴ δύναμις τῆς ἐπαναστάσεως, συνετάραξε τὴν

συνείδησιν τῶν λαῶν, ἀνέτρεψε βομούς καὶ θρόνους καὶ ἀπεκάλυψε τὸ νέον δίκαιον τῆς ἱστορίας.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις δὲν δύναται νὰ νοηθῇ, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ νέα κοινωνία, ἂν πρότερον δὲν ἀναλυθῇ καὶ κατανοηθῇ ἡ σκέψις τῶν ἀνδρῶν τούτων. Εἶνε ἡ σκέψις τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος. Εἶχε δίκαιον ὁ Γερμανὸς ποιητῆς Γκαίτης.

*«Πάν ὅτι πνεῦμα τῶν αἰῶνων λέγεται,
ἀνδρῶν μεγάλων πνεῦμα εἶνε πράγματι».*

Εἶπον ἤδη, ὅτι καθ' ἅπαντα τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα ἡ γαλλικὴ συνείδησις ἐξελίσσεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐστερημένη θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ φιλοπατρίας. Τὸ αἷτιον τοῦ φαινομένου τούτου ἀποδοτέον τὸ μὲν εἰς τὴν ἑξαχρεΐωσιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κλήρου, καὶ πρότερον μὲν ἄλλ' ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἐκδηλώσαντος ἐγούστικωτάτας ροπᾶς πρὸς ἐπιζωότησιν καὶ παραβίωσιν τῶν συνειδήσεων τῶν ἀνθρώπων, τὸ δὲ εἰς τὴν αὐθαίρετον παρβασιλείαν τῆς μοναρχικῆς ἐξουσίας. Πράγματι. Ἡ μοναρχικὴ ἰδέα, κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος καὶ ἀρχομένου τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ εἶνε ἡ κεντρικὴ ἰδέα καὶ δύναμις τῆς Γαλλίας, *L'Etat c'est moi*. Ἐγὼ εἶμαι τὸ κράτος, ἡ Γαλλία. Τοιοῦτον ἦτο τὸ θεμελιῶδες δόγμα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς Λουδοβίκου τοῦ δεκάτου τετάρτου. Ἐκτὸς τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, οὐδεμία ἄλλη δύναμις εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ δράσῃ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Ὁ γαλλικὸς λαός, καὶ ὁ σκεπτόμενος καὶ ὁ μὴ σκεπτόμενος, κατενόει ἑαυτὸν ξένον πάσης ὑποστάσεως κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς, ἐν τῇ ἀποξενώσει δὲ ταύτῃ παντὸς δικαιώματος ἀπώλεσε κατ' ἀνάγκην τὴν συνείδησιν τῆς πατρίδος, τὸν πρὸς αὐτὴν καθηρόντων καὶ ὑποχρεώσεων. Ἐν τῇ μοναρχίᾳ ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἐμελλε νὰ εἶπῃ λήγοντος τοῦ αἰῶνος ἐκεῖνου ὁ ποιητῆς τοῦ Δὸν Πόζα, ἀγαπᾷ μόνον ἑαυτὸν, οὐδένα ἄλλον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὀλιγότερον τὴν πατρίδα, πρὸς ἣν ὀλιγὸς μόνον, οὐχὶ δὲ ἠθικῶς ἢ πνευματικῶς συνδέεται. Ἐκ τῶν αἰτίων τούτων ἡ σκεπτομένη γαλλικὴ κοινωνία κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα οὔτε θρησκευτικὴ εἶνε, οὔτε φιλόπατρις. Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας, ἂν μὴ καταφρονήσεως, καὶ τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ ἐκδηλοῦται καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν παρ' αὐτοῖς τοῖς προνομιούχοις ἀντιπροσώποις τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα ἀπὸ τοῦ σκεπτικοῦ Μπαϋλου (Bayle) μέχρι τῶν μεγάλων ἀνατροπῶν τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς, πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ φιλοσοφικῆς τάξεως, τοῦ Ρουσσὸ καὶ τοῦ Βολταίρου.

Τὸ ἱστορικὸν καὶ κριτικὸν λεξικὸν τοῦ πρώτου κρίνει ὁ ἦδη μνημονευθεὶς συγγραφεὺς Fagnet ὡς τὴν βίβλον τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος. Ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ εἶνε σκέψις, ἀρησις, αὐτὸ τοῦτο πυρρῶνισμός. Ἀναλύων τοῦτο ἡ ἐκεῖνο τὸ πρόβλημα, τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ φαινόμενον τοῦ βίου, σπουδάζει ἅμα καὶ παίζει. Ἀλλὰ κυρίως ἀρνεῖται· οὐδὲ διστάζει νὰ ἰσχυρισθῇ ἐν τῇ καταστροφικῇ αὐτοῦ πολεμικῇ κατὰ παντὸς κρατοῦντος θρησκευτικοῦ συτήματος, ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐημερήσῃ κοινωνία ἀνθρώπων, ἐστερημένη πάσης θρησκευτικῆς συνειδήσεως καὶ πίστεως. Ὁ Πέτρος Μπαϋλος ἐν τῇ ἀρηνητικῇ αὐτοῦ δράσει, εἰ καὶ ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν δέκατον ἐβδόμον αἰῶνα, διότι ἐγεννήθη ἐν ἔτει 1647, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἐξεδήλωσε τὸ πνεῦμα τοῦ δεκάτου

ογδού. Ἀπόστολος τῆς ἀρνήσεως, ἐξαίρει τὴν συζήτησιν, τὰς συζηρούσεις, τὰς αἰρέσεις, αἵτινες προκαλοῦμεν ὑπὸ φιλοδόξων πνευμάτων, καθίστανται ἐποφελέσταται εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος, ἐξωραΐζουσαι καὶ ἐξευγενίζουσαι αὐτό. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ πιζρόχολος κριτικὸς προοιμιάζει τὴν Ἐγκυκλοπαιδεΐαν καὶ τὸν Βολταῖρον, οὗ τὸ φιλοσοφικὸν λεξικὸν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πληρεστέρα μεταρρυθμίσις καὶ ἔκδοσις τοῦ ἱστορικοκριτικῶν λεξικοῦ τοῦ Μπαύλου.

Ὁ μελετῶν τὴν ἱστορικὴν φυσιογνωμίαν, ὁ παρακολουθῶν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ αἰῶνος τούτου, κατ' ἀνάγκην ὀφείλει νὰ σταματήσει πρὸ τῆς ὑπερόχου προσοπικότητος τοῦ συγγραφέως τῶν Περσικῶν Ἐπιστολῶν, τῶν Παρατηρήσεων περὶ τῶν αἰτίων τῆς ἀμυῆς καὶ παρακμῆς τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐπὶ τέλους τοῦ Πνεύματος τῶν Νόμων. Εἶνε ὁ Μοντέσκιος. Ὑφίσταται καθ' ἀπάσας τὰς μεταμορφώσεις τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ πνεύματος τὴν ἐπιρροὴν τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν ῥοπῶν τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ. Ἀνῆκει μῆλλον εἰς τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, ἀφιστάμενος καὶ τῆς δεξιᾶς καὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος. Κρατεῖ τὸ χρυσοῦν μέτρον. Δὲν παραφέρεται ἐν ταῖς ἐρεῦναις. Εἶνε κριτικὸς ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ δημιουργικὸς, ὡς εἶνε οὐκ ὀλίγοι τῶν συζητόρων. Δὲν ἔχει τὸν σαρκασμὸν τοῦ Βολταίρου, οὐδὲ τὴν ἐπαναστατικὴν, τὴν ἀνατρεπτικὴν τοῦ Ρουσσὸ ἀνησυχίαν. Ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν, ἣς τὸ μυστήριον κατανοεῖ καὶ ἀναλύει ὑπὲρ πάντας ἴσους τοὺς φιλοσόφους τοῦ δεκάτου ογδούου αἰῶνος. Ἡ ἐλευθερία διὰ τὸν Μοντέσκιον δὲν εἶνε ἡ ἄρνησις παντὸς καθεστώτος ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἐν τῇ πολιτείᾳ. Εἶνε ἡ συνθετικὴ ἐκείνη καὶ δημιουργικὴ δύναμις, ἡ ἐξασφαλίζουσα τὸν ἀνθρώπινον βίον ἐν τῇ ποικίλῃ αὐτοῦ δράσει. Καὶ ἀναζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν ταύτην ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ ὁμιχλώδει αἰθέρι τῆς μεταφυσικῆς σκέψεως.

Ὁπῶς εἶνε ὁ λόγος, δι' ὃν ἀναλύων τὸ μυστήριον τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἐξαρχήρισε αὐτὴν ὁ Μαλεμβράχιος, ὁ Γάλλος κοινωνιολόγος τοῦ δεκάτου ογδούου αἰῶνος, ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ τὰς ἐρεῦνας ἐκεῖθεν τῆς Μάγλης, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ἣς τὸ πολίτευμα ἔκρινεν ὡς τὸ μᾶλλον δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξασφάλισιν καὶ τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἐλευθερίας.

Ἄλλ' ἡ ἀνθρωπίνη αὕτη ἐλευθερία, ἡ πραγματοποιημένη ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ τῶν κοινωνιῶν, δὲν ἐξελίσσεται ἀπολύτως. Ὁ ἀνθρωπος ὑφίσταται τὴν ἐπιρροὴν τῶν φυσικῶν καὶ κοινωνικῶν δυνάμεων ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις εἶνε δημιουργημάτων αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἡ ποικιλία τῶν θεσμῶν, ἀναποκρινόμενῃ πρὸς τὴν ποικιλίαν τοῦ φυσικοῦ περιέχοντος, τοῦ κλίματος. Οὐχ ἦντον καίποτε ὑφιστάμενος τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὸ κράτος τῶν φυσικῶν νόμων, δὲν ἐξαφανίζεται ἐν τῇ κοινωνικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ. Εἶνε ἐλεύθερος. Διὰ τῆς ἐλευθερίας καθίσταται ἄνθρωπος ἅμα καὶ πολίτης. Ἐν τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ τῆς κοινωνικῆς ἐλευθερίας ἐρεῖδεται ἡ πολιτικὴ θεωρία τοῦ Μοντεσκιου: ἐν τῷ μέτρῳ μεταξὺ τῆς ἐπενεργείας τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ τῆς αὐτονομίας αἰς ἀνθρωπίνης. Ἐν τῇ πολιτικῇ πραγματώσει τὸ φαινόμενον ταῦτο ἐκπροσωπεῖ κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀγγλικὴ πολιτεία τοῦ ὀργανισμοῦ, τῆς ὁποίας πρῶτος θεωρητικὸς εἶνε ὁ Μοντέσκιος.

Ὁ ἀνεξάρτητος κριτικὸς, ἀναλύων τὴν σύγχρονον κατάστασιν τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, εἰσδύει τοιμηρότατα εἰς τὰ ἀπόρητα αὐτῆς, ἐλαφρόν τὰς

προσηκούσας παρατηρήσεις. Καταπολεμεί τὸ σύστημα τῶν μονίμων στρατῶν, τῆς νόσου ταύτης, ἣτις εἶνε προορισμένη νὰ ἐπενέγκῃ φοβερωτέρας τῶν ἤδη προξενηθεισῶν καταστροφάς, προεξοφλοῦσα τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν εὐημερίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἐν προσεχῇ ἢ ἀποτέρῳ ἱστορικῷ μέλλοντι. Τί συμβαίνει κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην τῆς εὐρωπαϊκῆς στρατοκρατίας; Λανθάνοντος ἢ ἐναργῶς πόλεμος ὄλων ἐναντίον ὄλων. Ἄλλ' ὁ ἀδυσόπητος οὗτος ἐχθρὸς τοῦ πολέμου, τῶν μονίμων στρατῶν, προοριζόμενος νὰ καταβροχθίσῃ τὸ αἷμα καὶ τὸν ἰδρώτα τῶν λαῶν, δὲν τυφλώττει πρὸς τὰ ἱστορικὰ διδάγματα καὶ δεδομένα. Προβαίνει τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἔζη καὶ ἐφιλοσόφει περὶ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων, δὲν διπτάζει νὰ ἐκδηλώσῃ τὸ φρόνημά του ὑπὲρ τῆς στρατιωτικῆς συντάξεως παντὸς λαοῦ. Ἐκατὸς ἀνθρώπος, ἀδιάφορον εἰς ποίαν κατηγορίαν κοινωνικὴν ἀνήκει, εὐγενῆς, ἀπτόξ, τεχνίτης, γεωργός, ἐκπληρῶν τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ προορισμόν, πρέπει νὰ καθίσταται στρατιώτης. Τότε δὲ μόνον πολιτεία τις εἶνε ἰσχυρά, ὁπότε δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἀνατροπὴν πολιτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν δημιουργίαν στρατιωτῶν, ὧν στερουμένη δὲν δύναται νὰ ἐπιζωήσῃ ἐν τῇ διεθνῇ διαπάλλῃ.

Ὁ Μοντέσκιο, καὶ ὡς ἠθικολόγος καὶ ὡς κοινωνιολόγος καὶ ὡς πολιτειολόγος, ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις ἐκδηλοῖ τὸ πνεῦμα τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπίδρασις αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν συγχρόνων καὶ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων. Εἶνε προάγγελος τῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις τὰ πρῶτα αὐτῆς ὅπλα, διὰ τῶν περὶ τὸν Μιραμπὸ Συναγματικῶν, διὰ τῶν Γιρονδίνων καὶ τῶν λοιπῶν ἀντιπροσώπων τῆς πρώτης περιόδου, παραλαμβάνει ἐκ τῆς φαρέτρας τοῦ θεωρητικοῦ τοῦ «Πνεύματος τῶν Νόμων».

Ἐτι μᾶλλον ἐκπροσωπεῖ καὶ διεκρινεῖ τὸ ἐπαναστατικὸν τοῦτο πνεῦμα τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, ὁ Ἄρονέτος Βολταῖρος. Φαινόμενον, αἰνίγμα, πρόβλημα καθ' ὅλας τὰς κοινωνικὰς αὐτοῦ σχέσεις, καθ' ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τοῦ θνελλόδου καὶ περιπετειώδους αὐτοῦ βίου, στερεῖται χαρακτῆρος. Κέκτηται πάσας τὰς ἑλλείψεις ἀνθρώπου εὐ ἠγμένου. Ἄρετή δι' αὐτὸν εἶνε ἡ διακρίσις ἢ κοινωνικὴ, σοτοξ ὁ πλοῦτος. Πρακτικὸς ἀνὴρ ὑπὸ πᾶσαν ἔοψιν, δὲν ἀρνείται νὰ ὑποκύψῃ, νὰ καμφθῇ, νὰ ἐξευτελισθῇ, ἀρκεῖ ἢ κατὰ τῶσις αὐτῆ νὰ προσδώσῃ αὐτῷ τιμὰς καὶ πλοῦτη. Τρέφει τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἀνέλθῃ ὑπὲρ πάντα σύγχρονον, νὰ ἠγηθῇ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς κινήσεως τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐν τούτοις ἡ φιλοδοξία αὐτῆ δὲν ἐπιδιώκεται κατὰ τρόπον, ἄξιον γενναίου καὶ ὑπερόχου χαρακτῆρος. Κατὰ τοῦτο ὁ Βολταῖρος ὑπερεῖ πολλῶν τῶν συγχρόνων του, μὴ διττασάντων νὰ ὑποστῶσι φοβερὰς κακοτυχίας, καταδρομάς, δυσμενείας, ἤρκει μόνον νὰ τηρήσῃσι τὸν χαρακτῆρα αὐτῶν ἀδίκτον, τὴν τιμὴν ἀνεπίληπτον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, οὐδὲ τὸ ὄνομα καὶ ἡ φήμη ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καθίσταντο γνωστὰ καθ' ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ἀδιαφορεῖ νὰ καταστήσῃ τὴν φήμην ταύτην ἀνοτέραν πάσης κριτικῆς. Ἐν τῇ συγγραφικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ ἤλθεν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς πολλοὺς ἀντιπροσώπους τῶν ἀνοτάτων κοινωνικῶν τάξεων τῆς Εὐρώπης, πρὸς πάντας δὲ προσηνέχθη ἡμιστὰ ἄξιωσσεπῶς καὶ φιλοτιμῶς. Αὐτὸς ὁ Φρειδερικὸς τῆς Πρωσίας μετεχειρίσθη τὸν ἐνδοξον φιλόσοφον καὶ ποιητὴν ὡς εὐτελῆ ὑπηρετήν. Ἄλλ' ὁ Βολταῖρος ἀπεδέχετο μετριοφρόνως οἰονδήποτε λάκτισμα, χωρὶς νὰ αἰσθάνηται ἢ ψυχὴ του τὴν ἀγανάκτησιν ἐξεί-

νην, ἥτις προσιδιάζει καὶ εἰς τὸν ἐλάχιστον τῶν ἀνθρώπων. Τούτου ἔνεκα ἀπῆλθε μὲν δημοτικότητος καὶ ἀγάτης, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐκτιμήσεως καὶ σεβασμοῦ. Ὁ πλέον ἢ ἅπαξ διαμαρτυρηθεὶς ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ, ἔνεκα τούτου ἢ ἐκεῖνου τοῦ ἀνοσιουργήματος, δὲν ἐδίστασε νὰ συγχαρῇ τὴν αὐτοκρατορικὴν Αἰσατερίνην ἐπὶ τῷ μεριδίῳ αὐτῆς ἐν τῇ διανομῇ τῆς Πολωνίας. *Οὐαὶ τοῖς ἡττημένοις!*

Αὗται εἶνε αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος τοῦ Βολταίρου ἐν ταῖς προσωποποιαῖς καὶ κοινωνικαῖς σχέσεσιν. Ἄλλ' ἐν τῇ φιλοσοφικῇ καὶ συγγραφικῇ

✠ J. J. ROUSSEAU ✠

αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ ἐκδηλοῦται οὗτος ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ μεταξύ τῶν συγγραμμάτων. Ἡ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, κρείττον εἶπειν ἢ ἐπὶ τοῦ πεπολιτισμένου καὶ σκεπτομένου κόσμου ἐπιρροή αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποχην ἀκαταμάχητος. Ὡς ποιητῆς, ὡς φιλόσοφος, ὡς συγγραφεὶς ἐν γένει παρέστυρεν εἰς τὸ ἄρμα αὐτοῦ, θριαμβευτικὸν ἄρμα, τὴν ἀνθρωπίνην σκέψιν. Οὐδεὶς ἰσχυρότερον αὐτοῦ κατεπολέμησε τὰς ἀθαιρεσίας καὶ τὴν ὑποκρισίαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας. Μεταρρυθμιστῆς ἐν τῇ εὐφυτάτῃ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως, μάχεται κατὰ πάσης προλήψεως κοινωνικῆς, κατὰ πάσης πολιτικῆς παρεστρωπῆς. Καταδικάζει μετ' ἀξιοματιχοῦ κόρους τὸν θεσμόν τῆς δουλείας. Καθίσταται

ἐφάμιλλος πρὸς τὸν Ἰταλὸν Βεζκαρίαν, ἀξιῶν παρὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων τὴν μεταρρυθμίσιν τῆς ποινικῆς νομοθεσίας, τοῦ συστήματος τῶν φυλακῶν, τὴν ἀναλογία μεταξὺ ἀδικημάτων καὶ ποινῶν. Ἄλλ' ἡ μεγάλη ὑπερησμία, ἣν προσφέρει ὁ Βολταίρος εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἶνε ἡ καταπολέμησις τῆς μεταλλοδοξίας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἡ ὑπεράσπισις τοῦ δικαίου τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις δὲν εἶνε μεταρρυθμιστὴς μόνον, ἀπόστολος ἢ εἰσηγητὴς νέων ἰδεῶν, φιλοσοφικῶν, κοινωνικῶν, πολιτικῶν. Εἶνε κατακτητὴς. Κατέκτησε τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα, ἐβασίλευσεν ἐπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ πνεύματός του, τῆς εὐφροσύνης του, τῆς ἀκαταπονήτου ἐκείνης νοητικῆς ἐργασίας, ἣτις προσιδιάζει κατ' ἐξοχὴν εἰς τὰ ὑπέροχα πνεύματα, ἀτινα προπαρασκευάζουσι νέον κόσμον ἐν τῇ ἐκπολιτιστικῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὅπως ὁ Βολταίρος, ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσώ οὐ μόνον ἐκπροσώπει ἐπίσης καὶ διερμηνεύει τὴν ἐπαναστατικὴν σέξιν τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐκ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ συντελέσας διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ τὰ ἐνθουσιάζει καὶ τὰ ἐνισχύει τὸν γαλλικὸν λαὸν πρὸς τὸ προπαρασκευαζόμενον ἔργον τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ρουσσώ οὐ μόνον προπαρασκευάσεν, ἀλλὰ καὶ προήγγειλε τὴν ἐπανάστασιν ταύτην. Ἦδη ἐν ἔτει 1752 ὁ Ἄγγλος εὐπατριδὴς καὶ πολιτικὸς ἀνὴρ Chesterfield ἔγραψεν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ: «Προβλέπω ἐν Γαλλίᾳ, ὅτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ αἰῶνος τούτου τὸ ἐπάγγελμα τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἱερέως δὲν θ' ἀξίξει πλέον ὅ τι ἤξιζεν ἄλλοτε». Ὑπὲρ πάντα ἄλλον συντέλεσεν εἰς τοῦτο ὡς φιλόσοφος καὶ ὡς κοινωνιολόγος ὁ πολίτης τῆς Γενεύης, ὁ Ἰωάννης Ἰάκωβος Ρουσσώ. Ἄνευ αὐτοῦ ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις δὲν ἦθελεν ἐπέλθῃ, εἴπε βραδύτερον ὁ Ναπολέων. Πράγματι διὰ τοῦ ἀνδρός τούτου ἐκδηλοῦται κατ' ἐξοχὴν ἡ ἰδέα καὶ τὸ δίκαιον τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν θεορητικὸς τῆς κοινωνικῆς συνθήκης. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἀπολύτως ἐλεύθερος, ὁ ἀνεξάρτητος, ὁ ξένος παντὸς κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ δεσμοῦ, εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπος. Ἡ κοινωνία στερεὴ αὐτὸν τῆς ἐλευθερίας, ἄρα τῆς προσωπικῆς εὐδαιμονίας, ἣτις ὑφίσταται μόνον ἐν τῷ φυσικῷ βίῳ. Οἷοσδήποτε κοινωνικὸς θεσμός, ὃν δημιουργεῖ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ὁ ἄνθρωπος, συνεταιριζόμενος μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτῷ ὄντων, εἶνε ἐπαχολούθημα τῆς διαφθορῆς, εἰς ἣν περιήλθεν, ἐξαναγκασθεὶς εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Δὲν διατάζει ὁ ἀνατροπεὺς τὰ προσβῆ περαιτέρω. Ἀρνούμενος, ἀμφισβητῶν τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν, τὸν πολιτισμὸν, δὲν ἀποκνεῖ τὰ χαρακτηρισμὰ αὐτῶν ὡς ἄρνησιν τῆς ἠθικῆς τελειότητος. Οὕτω κατ' αὐτὸν τὰ γράμματα, αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστήμαι, τὸ θέατρον, ἡ βιομηχανία, συντέλεσαν μὲν εἰς τὴν αὔξησιν τῶν πνευματικῶν ἀπολαύσεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἠθικῆς. Ἡ κοινωνικὴ ἀνισότης εἶνε ἐπαχολούθημα τῆς κοινωνικῆς ἐνόητος, ἐναντία πρὸς τὸν φυσικὸν νόμον, ὅστις εἶνε ὁ νόμος τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία εἶνε δημιούργημα τῆς ἐλευθέρως βουλήσεως τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τοῦτο πράττουσιν οὗτοι, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι δὲν δύνανται τὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν τῇ φυσικῇ καταστάσει, ἣτις εἶνε ἡ κατάστασις τῆς ἐλευθερίας. Ἄρα κοινωνία καὶ πολιτεία φέρουσι καταναγκαστικὸν διὰ τὸν ἄνθρωπον χαρακτήρα. Ἀναλόγως καὶ πάντες οἱ ἐπαχολούθητοι κοινωνικοὶ θεσμοί, ἡ θρησκεία, ἡ οἰκογένεια, ἡ ἰδιοκτησία, οὗς ἐπίσης καταδικάζει

ὁ θεωρητικὸς τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης. Ἐκτὸς τῆς πολιτείας δὲν ὑπάρχει ἐκκλησία, οἰκογένεια, ἰδιοκτησία. Δι' αὐτῆς δημιουργοῦνται καὶ λειτουργοῦσιν οἱ θεσμοὶ οὗτοι, δυνάμενοι ν' ἀνυρθῶσι καὶ νὰ παραβιασθῶσι κατὰ πᾶσαν στιγμήν ὑπὸ τῆς πολιτείας.

Ὁ Ρουσσὸ εἶνε ὁ μεγαλείτερος κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ὄνειροπόλος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Ἐξήνεγκε τὰς τολμηροτάτας τῶν ἰδεῶν κατὰ τὴν θυελλώδη ἐξείνην κοινωνικὴν περιόδον οὐ μόνον τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς Εὐρώπης. Ἐκ τούτου τὸ κῦρος αὐτοῦ καὶ ἡ αὐθεντία, ἦν ἐξήσκησε καθ' ἅπασαν τὴν περίοδον τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ρουσσὸ εἶνε ὁ προφήτης, οἱ δὲ περὶ τὸν Ροβεσπιέρον, τὸν Saint-Just καὶ τοὺς λοιποὺς τῆς ἀκροτάτης δημοκρατικῆς πολιτείας, οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ. Ἦντλον οὗτοι τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν, τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις, ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ προφήτου.

Ἐν καὶ μόνον παράδειγμα. Καθ' ἦν ἡμέραν ὁ Μαξιμιλιανὸς Ροβεσπιέρος, ὁ συνεπέστατος, ἀλλ' ἅμα καὶ φανατικώτατος τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ρουσσὸ, προπαρασκευάζετο νὰ λάβῃ τὸν λόγον ἐν τῇ Συμβατικῇ Συνελεύσει περὶ τῆς ἐθνικῆς, τῆς νέας γαλλικῆς θρησκείας τοῦ Λόγου, μετέβη εἰς τὸ δάσος τοῦ Μονμορασύ, προσφιλές εἰδυλιακὸν ἄσυλον τοῦ προφήτου, ἵνα ἐμπνευσθῇ ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων αὐτοῦ. Ἐν συντομίᾳ ὁ Ρουσσὸ ὑπὲρ πάντα ἄλλον συνετέλεσεν εἰς τὴν εὐδωσίαν τῆς γαλλικῆς, τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ἐπίσης καὶ εἰς τὴν χρεωκοπίαν τοῦ ἔργου αὐτῆς, εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ναπολεοντείου πραξικοπήματος. Τὴν εὐθύνην τοῦ γεγονότος τούτου φέρει πρωτίστως ἡ θεωρία τῆς Κοινωνικῆς Συνθήκης. Ἦτο ὄργανον καταστροφῆς, ἀλλ' οὐχὶ καὶ δημιουργίας.

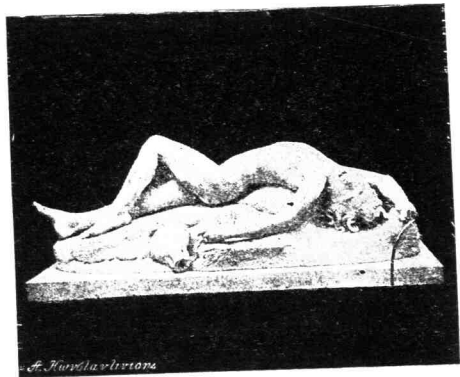

Ὁ Μοντέσιος, ὁ Βολταῖρος, ὁ Ρουσσὸ θεωροῦνται ὡς ἡ κατ' ἐξοχὴν δημιουργικὴ τριὰς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ἀναντιρρήτως συνετέλεσαν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἔργου αὐτῆς, εἰς τὴν διατύπωσιν καὶ τὸν καθορισμὸν τῆς νέας ἰδέας, ἧτις ἔμελλε ν' ἀναμορφώσῃ καὶ ν' ἀναγεννήσῃ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ἀλλ' ὡς ἐξέθηκα ἤδη, οἱ πρωτοεργοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης, οἱ ἀπόστολοι καὶ προφῆται, ὑπῆρξαν λεγεών. Σπανίως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα κατελήφθη ἐκ τοσαύτης δημιουργικῆς ἐντάσεως. Προπαρασκευάζονται ἐν συνειδήσει ἢ ἀσυνειδήτως νέος κόπος, νέα ἱστορικὴ περίοδος. Τίς θ' ἀναθρέψῃ, θὰ παιδαγωγήσῃ αὐτήν, θὰ καθοδηγήσῃ, θ' ἀποκαλύψῃ τοὺς κεκρυμμένους ὀρίζοντας; Ὁ προφήτης, ὁ οἰονοπόλος, μάλιστα ἐσθλῶν ἀγώνων. Ἐξέθηκα τὴν δρᾶσιν καὶ τὴν ἐργασίαν οὐκ ὀλίγων ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τούτων, τῶν ἑλεσθῶρων τῆς ἀρχομένης ἱστορικῆς περιόδου. Ὑπολείπονται ἀκόμη ὀλίγοι. Καὶ οὗτοι εἶνε πρωτίστως, οἱ ἀποτελέσαντες τὴν φάλαγγα τῶν ἀνδρῶν, ὧν ἡ πνευματικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ δρᾶσις ἐξεδηλώθη ἐν τῷ μεγάλῳ, ἐν τῷ ρηξικελύθῳ ἔργῳ τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.

Ἀκόμη περισσότερον ἢ δημιουργικὴ ἰσχὺς τοῦ γαλλικοῦ πνεύματος ἐξεδηλώθη διὰ τοῦ κολοσσίου ἐξείνου ἐγχειρήματος, ὃ περ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως καλεῖται Ἐγκυκλοπαιδεῖα (dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers). Τὸ μέγα τοῦτο ἔργον φέρει ἀληθῶς τεράστιον χα-

ρακτηρα. Καί κατά τήν ἑλληνορομαϊκὴν ἀρχαιότητα, καί κατά τοὺς ἔξοτε διαφρεύσαντας αἰῶνας πολλὰι πολλὰκις ἐγένοντο ἀπολείραι πρὸς συγγέντρωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ πάσης γνώσεως καὶ σοφίας, ἀλλ' οὐδεμίᾳ ἐξίετο εἰς τὸ σημεῖον, εἰς ὃ ἐξίετο ἡ γαλλικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Τὸ πρόγραμμα αὐτῆς περιελάμβανε πῦσαν ἀνθρωπίνην γνῶσιν, διεσχορπιτημένην ἐπὶ τῆς ὀδρωγείου σφαιράς. Τὸ πνεῦμα, ἡ ἐπιστημονικὴ ἐργασία τῶν παρελθόντων αἰώνων, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἤρξατο ὁ ἄνθρωπος ἐρευνῶν καὶ σκεπτόμενος, ἔπρεπε νὰ ἐκτεθῶσι καὶ ν' ἀναλυθῶσι κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἐν ἐνιαίᾳ συγγραφῇ, ὥστε νὰ καταστῶσιν εὐχερῆ καὶ προσιτὰ εἰς πῦσαν διάνοιαν, δυναμένην νὰ ἔξῃ κατὰ τὸ μῖλλον ἢ ἦπτον ἰδίαν, τὴν προσήκουσαν γνώμην περὶ παντὸς ἀναφερομένου εἰς τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον.

Λαὸς σκεπτόμενος, ἐρευνῶν, ἀναδιφῶν τὰς φανεράς, ἢ τὰς ἀπορρήτους βίβλους τοῦ παρελθόντος, ἐγγράφους ἢ ἀγράφους, κρίνειν ἀφ' ἑαυτοῦ, μὴ ὑποτασσόμενος εἰς ἄλλοτρίαν γνώμην ἢ βούλησιν, αὐτεξούσιος ὑπὸ πῦσαν ἔποιν, καθίσταται λαὸς, λαμβάνων ἑαυτοῦ συνείδησιν, μὴ ἀποδεχόμενος τὸ παράπαν οἰονδήποτε ὑπερφυσικὸν πρόσταγμα, ὀποθενδήποτε προερχόμενον. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀνθρωπότης μετὰ τοὺς μεγάλους αὐτῆς ἀγῶνας κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν καὶ τὴν Μεταρρύθμισιν ἐκδηλοῦται θετικωτέρᾳ καὶ δραστικωτέρᾳ κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα. Ἡ νέα περίοδος καλεῖται περίοδος τοῦ Φωτισμοῦ. Κατὰ τίνα τρόπον ὁ ἥλιος τῆς γνώσεως θέλει ἐξαπλωθῆ ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς ὀδρωγείου σφαιράς, κατερχόμενος ἀπὸ τῶν ζορυφῶν τῶν ὀρέων, τουτέστι μὴ περιοριζόμενος εἰς τὸν φωτισμὸν ἀπὸ τῶν ἐλαγίστων ἐπιλέκτων μονάδων, ἀλλ' εἰ δυνατόν τὴν ζωηφόρον αὐτοῦ ἀκτίνα καὶ ἐνέργειαν ἐπεκτείνειν ἐπὶ τῶν εὐρυτάτων ὁμάδων τοῦ ἀνθρωπίνου γένους; Τοῦτο εἶνε τὸ πρόβλημα τῆς ἱστορίας. Τραυστία ἐπιβολή. Ἀπὸ αἰῶνος ὁ ἄνθρωπος πάσης ἡλείρου καὶ παντὸς αὐτῆς διαμερίσματος ὁρπεὶ πρὸς τὸ εἰδέναι. Τίνι τρόπῳ θέλει κατανοήσῃ ἑαυτὸν καὶ συνάμα τὸν φυσικὸν καὶ ἠθικὸν κόσμον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐξελίσσετε κατὰ τόπον καὶ κατὰ χρόνον, τίνι τρόπῳ θέλει κατασχῆσαι πάσης δυνάμεως ἐναντίας, ἐξανθρωπίσῃ τουτέστι πραγματικὴν καὶ ζωοποιὸν τὴν ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσαν λογικὴν καὶ ἠθικὴν ὑπόστασιν, ἀνερχόμενος ἀπὸ τῆς ταπεινῆς βαθμίδος τοῦ φυτοῦ καὶ τοῦ θηρίου εἰς τὴν ὑπέροχον σφαιρᾶν τοῦ σκεπτομένου, τοῦ ἑαυτοῦ συνειδότης ὄντος. Κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὺν αἰῶνα ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια, λογικὴ καὶ ἠθικὴ, ἐκδηλοῦται ὑπὸ πῦσαν ἔποιν ζωηροτάτη καὶ ἀκραισιτάτη. Συγγεντροῦται πληρέστερον καὶ μεθοδικωτέρῳ ἢ ἐργασία τῶν παρελθόντων αἰώνων. Ἡ ἐπιστήμη καθ' ἅπαντα αὐτῆς τὰ στάδια καὶ τὰς σχέσεις, ἠθικάς, κοινωνικάς, πολιτικάς, ἔρχεται εἰς συνεπαγὴν μετὰ τῶν σκεπτομένων τάξεων τῆς κοινωνίας. Μεγάλοι ἄνδρες, φιλοζήλευθοι, δημιουργοί, ἐπιλαμβάνονται μετὰ ζήλου, μετ' ἀφοσιώσεως τοῦ ἔργου τῆς καθοδηγήσεως

Ἡ Πηνελόπειος

τῆς συγχρόνου γενεᾶς πρὸς τοὺς νέους ὀρίζοντας τῆς ἱστορίας. Εἶνε τὰ προνομιούχα ὄργανα τῆς νέας τάξεως, δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἄρχεται κατανοῶν ἑαυτὸν πληρέστερον ὡς ἠθικὸν ὄν, ζεκτιμῆμενον δίκαια, καθήκοντα, δηλαδὴ ἐλευθερίαν καὶ ἰσοτιμίαν μετὰ τῶν ὁμοίων αὐτῷ ὄντων· ὁ παλαιὸς ἀμαρτωλὸς τῆς ἱστορίας ἐξαγνίζεται διὰ τῆς σκέψεως, ἥτις ἀποκαθίστησιν αὐτὸν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἥτις ἀποκαλύπτει αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν, τὴν μόνην δύναμιν, δι' ἧς ἡ ἀνθρωπότης θέλει ρήξῃ τὰς πέδας τῆς δουλοσύνης ὑπὸ τὴν αἰγίδα καὶ τοὺς οἰωνοὺς τῆς ἐλευθερίας.

Ἐκ τῶν δραστηριοτέρων ὀργάνων τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως κατὰ τὸν δέκατον ὀγδοὸν αἰῶνα ὑπῆρξεν ἡ *Ἐγκυκλοπαιδεία*.

Εἰργάσθησαν πρὸς ἔκδοσιν αὐτῆς τὰ ἰσχυρότατα τῶν πνευμάτων τῆς Γαλλίας, Μνημονεῦο τὰ κυριώτερα τούτων.

Μαρμοντέλλος, Βολταῖρος, Μοντέσκιος, Βουφφὼν, Κονδιλλιὰκ, Μαβλύς, Ἐλθέτιος, Ὀλμπαχ, Μορελλί, Τυργκῶ, Νέκκερ. Τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἔργου εἶχον ἀναλάβη κατὰ πρότον ὁ **Νταλαμπέρ** καὶ ὁ **Διδερώ**.

Ἡ Εἰσαγωγή τοῦ ἔργου, ἀποτελοῦσα βιβλίον ὀλόκληρον, εἶχε συγγραφῆ παρὰ τοῦ ἐπιφανεστάτου τῶν συγχρόνων μαθηματικῶν, τοῦ **Νταλαμπέρ**. Ὁ αὐτοποίητος οὗτος ἄνθρωπος, ἀγνοῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς γονεῖς, πνεῦμα ποιητικὸν καὶ ἰσχυρὸν, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα νὰ καθοδηγήτῃ διὰ τῆς Εἰσαγωγῆς τῆς *Ἐγκυκλοπαιδείας* τοὺς ἀναγνώστας αὐτῆς εἰς τὴν κατανοήσιν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας, ὧν τὸ θαυμάσιον ἔργον ἀνελάμβανε νὰ ἐξηγηθῆσθαι καὶ ν' ἀποκαλύψῃ εἰς τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ δεκάτου ὀγδοοῦ αἰῶνος.

Πᾶσα γνῶσις καὶ τέχνη, πῖσα κληροδοσία τῶν παλαιότερων γενεῶν, ἠρευνήθησαν καὶ ἐξηγήθησαν μετὰ περισσῆς ἐμβριθείας καὶ γνώσεως ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ταύτῃ. Ὁ συγγραφεὺς ἀναλαμβάνει νὰ ἐκδώσῃ τὴν γενεαλογίαν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων ἐν ταῖς γενεαῖς αὐτῶν γραμμαῖς· ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας, τοῦτο ἔσται τὸ ἔργον ὅλων τῶν συγγραφέων, τῶν μετασχόντων εἰς τὴν σύνταξιν τῆς *Ἐγκυκλοπαιδείας*. Ἄπασαι αἱ ἐπιστήμαι εἶνε κλάδοι αὐδιπόστατοι ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως, ἀπορρέουσαι ἀπὸ τῆς μνήμης, τοῦ λόγου, τῆς φαντασίας. Ἀλλὰ τὰ μῖλλον ἐνδιαφέροντα μέρη τῆς εἰσαγωγῆς ταύτης εἶνε ἐκεῖνα, ἐν οἷς πραγματεύεται τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος διὰ τῶν αἰώνων. Ὁ ἄνθρωπος, ἱστορικὸν ὄν κατὰ τόπον καὶ χρόνον, δὲν συμβιοῖ μόνον μετὰ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ· ὡς ἐκ τοῦ ἐρευνητικῶ αὐτοῦ χαρακτῆρος ρεῖται συγχρόνως πρὸς τὴν συμβίωσιν μετὰ τῶν προγενετέρων καὶ τῶν μελλόντων γενεῶν. Εἰς τὴν ὁρμὴν δὲ ταύτην ἀποδίδει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἱστορίας, ἥτις συνδέουσα ἡμᾶς μετὰ τοῦ παρελθόντος διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ καὶ τῶν κακιῶν, τῶν γνώσεων καὶ τῶν πλανῶν, μεταφέρει εἰς τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας. Λυὰ τῆς γνώσεως τῆς ἱστορίας διδάσκειται καὶ καθοδηγεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ τιμᾷ τοὺς ὁμοίους του ἐξείνους, οἵτινες ἔπραξαν τὸ ἀγαθὸν ἐν τῷ βίῳ αὐτῶν πράγματι, οὐχὶ δὲ κατ' ἐπίφασιν καὶ ὀπόρσιον· ὁ μελετῶν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡπὸς ἐκδηλοῦται ἐν τῇ συνθέσει τῶν μεγάλων κρατῶν καὶ τῶν ποιητικῶν ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτῶν ἀνακεκλιώσεων, ἀντιλαμβάνεται τοῦ φαινομένου, καὶ ὁ ἄνθρωπος, μεμονωμένον τὸ πρότον ἄγον

βίον, μετά ταῦτα, διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῶν δυνάμεόν του, φυσικῶν τε ἅμα καὶ ἠθικῶν, ἐξελλίσσεται διὰ τῆς δημιουργίας καὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς οικογενείας, ἥτις εἶνε ἡ πρώτη μισροσκοπικὴ ἀνθρωπίνῃ κοινωνία, καὶ διαδοχικῶς τῶν φιλῶν καὶ τῶν ἐθνῶν. Τὰ αἰτία καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ φαινομένου τούτου ἐρευνᾷ καὶ ἀναλύει ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ὑπερτέρα τῆς ἠθικῆς, ἐνδύτον ἔχουσα τὸν ὀρίζοντα, ἀλλ' ἅμα καὶ δυσχερεστέρα, ἅτε ἔχουσα ἀνάγκην πολλῶν καὶ ποικίλων γνώσεων τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἑγκυκλοπαιδεῖαν προὐβάλεσε, καθ' ὃν χρόνον ἐδημοσιεύθη, ἐν ἔτει 1751, ἐν πλήρει ἐπιστημονικῷ μεσουρανήματι τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ἀμέριστον τὴν ἐκτίμησιν τοῦ πεπολιτισμένου δημοσίου, οὐ μόνον τοῦ γαλλικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ. Ἡδὴ ἡ γαλλικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία διετέλει τὸ κατ' ἐξοχὴν ὄργανον τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως, ἡ δ' Ἑγκυκλοπαιδεῖα, ἀρξασμένη ἀπὸ τοῦ 1751 καὶ ἀποπερατωθεῖσα ἐν ἔτει 1773 παρεμεπεσοῦσης ἐπανειλημμένως διαζοπῆς αὐτῆς, κατέστη τὸ ἐγγύλιον ἐπὶ μακρῶν χρόνων παντὸς σκεπτομένου ἀνθρώπου. Διαδοθεῖσα καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην, συνετέλεσεν ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἠθικὴν δύναμιν τοῦ αἰῶνος ἐκείνου εἰς τὴν ἐξάλωσιν καὶ τὴν ἐπιζωάτησιν τῆς γαλλικῆς σκέψεως.

Ἐκ τῶν φιλοσόφων τῆς Ἑγκυκλοπαιδεῖας οἱ μᾶλλον ἐπιδράσαντες ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ καὶ ἐν γένει τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου, ἦσαν οἱ ριζοσπαστικότεροι. Ἐν ἡ καταστάσει διετέλει ἡ γαλλικὴ κοινωνία, μόνον τὸ ἀπόλυτον ἐπαναστατικὸν κίνημα κατὰ παντὸς κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστώτος ἦτο τὸ δυνάμενον νὰ σαγηρεύσῃ καὶ νὰ παραπλανήσῃ. Ὁ Λιδερώ ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ καὶ οἱ βιοποικιστικότεροι τῶν προσηλύτων αὐτοῦ, ὁ Ἐλβέτιος, ὁ Ὀλμπιαξ, ὁ Μαβύλις, ὁ Ραῦνάλ ἡμισηθῆτον οἰονδήποτε θρησκευτικὸν σύστημα, ἀπὰ τὰ ἀνθρώπινα δίκαια. Ἡ ἠδονὴ καὶ τὸ συμφέρον ταῦτα εἶνε τὰ μόνα ἐλατήρια καὶ κίνητρα τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος. Οἱ πολιτικοὶ νόμοι, τὰ θετικά θρησκευτικὰ συμπήματα δυσχεραίνουσι μᾶλλον ἢ συντελοῦσιν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας. Ἀνηγίσι αὐτῶν καὶ ἐπ' ἀνόδοξ εἰς τὸν φυσικὸν βίον. Οἷτος δέον νὰ εἶνε ὁ σκοπὸς τοῦ πραγματικοῦ ἀνθρώπου Ὁ ἐπισταμένους ἀναλύων τὴν ἱστορικὴν ταύτην περίοδον παρενοίξετα προ φαινομένου παραπλησίον ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἐξεδηλώθη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς φιλοσοφικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῆς σταδιοδρομίας. Οἱ πλείττοι τῶν τελευταίων ἀνθρωπολόγων τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως ἡμισηθῆτον πάντα κοινωνικόν, πολιτικόν καὶ θρησκευτικὸν θεσμόν, αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ὑπερτάτου ὄντος. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει καὶ ἐν τῇ γαλλικῇ σκέψει τὸ δόγμα καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς τοῦ καθεστώτος. Κηρύττεται τὸ δόγμα καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς τοῦ καθεστώτος. Διὰ τίνος νέας δημιουργίας; Ἐλάχιστοι τῶν ἀποπτόλων τῆς καταστροφῆς ἐπζέφθησαν καὶ διετύπωναν θεμελιώδη τινὰ γνώμην περὶ ἀνασυντάξεως τῆς δεσημέραι ἀποπνυθιμένης καὶ διαλυομένης μεσαιωνικῆς ἐκείνης κοινωνίας.

Ὡς εἶπον ἠδη, ὁ κατ' ἐξοχὴν πρωταγωνιστήσας ἐν τῇ ἐξελλίξει τῆς νέας ἰδέας διὰ τῆς Ἑγκυκλοπαιδεῖας ἦτο ὁ Λιδερώ. Παγκόσμιον ὑπὸ πᾶσαν ἔποιν ἀνεύμα, ἐφείλκετε πλέον ἢ ἀπᾶς τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτοῦ τοῦ Ρουσσό, καὶ αὐτοῦ τοῦ Βολταίρου. Ὁ αἰὼν δὲν δύναται νὰ ἐπιδείξῃ δεύτερον, ἔλεγεν ὁ Ρουσσό. Ὁ δὲ συγγραφεὺς τοῦ Φιλοσοφικοῦ Λεξικοῦ ἰγχυρίζετο, ὅτι μόνον ὁ Λιδερώ εἶνε ἱκανὸς νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας. Παχολήθη μετ' ἀκαταλόνοιο ζήλου εἰς πάντα τὰ εἶδη τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ ἐχρησιμοποίησεν ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἔτων εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς Ἑγκυκλοπαιδεῖας καὶ τὴν συγγραφήν τῶν κυριωτάτων αὐτῆς ἄρθρων. Λυστηχῶς ὁ ἀνὴρ, ὁ ἐπὶ τοσοῦτον ἐφειλύσας τὸν θαυμασμόν τῶν συγχρόνων του, ἀπώλεσε μετὰ τὴν παράδοον τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος τὸ μέγιστον τῆς φήμης αὐτοῦ. Καὶ σήμερον εἶνε γνωστὸς ἐκ τῶν τίτλων τῶν βιβλίων αὐτοῦ μᾶλλον ἢ ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῶν φιλοσοφικῶν ἰδεῶν του. Ἀλλ' ὁ ἐπιθυμῶν ν' ἀναδορῆμῃ εἰς τὸ παρελθόν ἐκείνου τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος δὲν δύναται ἢ νὰ σταθῇ πλήρως

θωρασμού πρὸ τῆς ἐπιβλητικῆς ἐξείνης φυσιογνωμίας τοῦ κατ' ἐξοχὴν φιλοσοφικοῦ σκαπανέως τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας.

Υπαίτιος τῆς τοιαύτης ἐλαττώσεως τῆς ἐπιδράσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δημοτικότητος εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ Διδερό. Ἐσκόρπισε τὸ πνεῦμά του ἐν παντὶ τοῦ ἐπιστητοῦ εἶδει ἀπαξίωσας τὴν συγκεντρώσῃ αὐτὸ εἰς συνθετικὴν τινὰ δημιουργικὴν παραγωγὴν. Κριτικὸς βαθῆς καὶ καινοτόμος, δημιουργὸς τῆς Αἰσθητικῆς, μεταφυσικῆς πλήρης πρωτοτυπίας, ἠθικολόγος οἰκονομολόγος, καθωδύγησε μὲν τοὺς συγχρόνους του εἴτε ἐν Γαλλίᾳ, εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς, ὡς ἐν Γερμανίᾳ, ἐν ἧ οὐ σμιζοὺν ἐπέδρασαν ἐπὶ τοῦ Λέσσινγκ, ἀλλ' οὐδεμίαν κατέχει σήμερον θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλοσοφίας. Καὶ ἐν τοῖτοις ἐλάχιστοι ἐκ τῶν μεγάλων φιλοσοφικῶν ἀποστόλων τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος κατῳρώθησαν ὅσα ὁ **Διδερό** ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ τῇ κοινωνικῇ μεταμορφώσει τοῦ Γαλλικοῦ ἔθνους.

Οἱ ὑπολειπόμενοι τῶν συνεργατῶν τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας, οἷος ὁ Λαμετρι, ὁ Ἐλβέτιος, ὁ Ραϊνάλ, ὁ Ὀλμπιαζ, στεροῦνται ὑπὸ πῖσαν ἔποψιν τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος τοῦ Νταλαμπέρ καὶ τοῦ Διδερό, ἀλλ' οὐχ ἦντο καὶ τούτων ἢ ἐπίδρασις ἐπὶ τῆς γαλλικῆς κοινωνίας ὑπῆρξε πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ δριτὴς αὐτῶν δὲν ἦτο συνθετικὴ, ἀλλὰ κριτικὴ, ἀναλυτικὴ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἦλθον καὶ παρήλθον ὁ δέκατος ὀγδοὺς αἰὼν κατέστρεψε διὰ τὴν δημιουργίῃ. Καὶ ἐκ τῶν ὀργάνων τῆς καταστροφῆς τὰ δραστηριώτατα πάντων ὑπῆρξαν οἱ ἀποτελέσαντες τὸν φιλοσοφικὸν ὄμιλον τῆς Ἑγκυκλοπαιδείας.

Παράλληλον διεξήγαγεν ἐργασίαν, ὑπερμεσοῦντος ἤδη τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος, ἡ φυσιοκρατικὴ Σχολὴ τῶν Οἰκονομολόγων, ἣν ἀπετέλεσαν πρὸς τοὺς ἄλλοις ὁ **Κεντι**, ὁ **Γκουρναι** καὶ ὁ **Μερσιέ Ντελακριβιέρ**. Ἐμφορούμενοι τῶν ἰδεῶν τοῦ αἰῶνος, ἐκήρυξαν τὴν ἐλευθερίαν ὡς τὴν κατ' ἐξοχὴν δύναμιν τῆς οἰκονομικῆς τοῦ ἀνθρώπου λειτουργίας διὰ τοῦ περιομένου δόγματος *laissez faire, laissez passer*. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ κρατοῦντα *εἶωλα* καὶ μονομεροῦ οἰκονομικὰ δόγματα τῆς ἐμποροκρατικῆς καὶ προστατευτικῆς Σχολῆς ἐφρόνον, ὅτι ἡ πρωτίτη τῶν οἰκονομικῶν δυνάμεων ἐν τῷ βίῳ τῶν λαῶν εἶνε ἡ φάσις, ὁ ἐπίγειος οὗτος πλανήτης ἀποτελῶν τὸν πραγματικὸν αὐτῶν πλοῦτον. Ἡ θεωρία τῶν φυσιοκρατικῶν ἦτο κατὰ τὸ ἤμισυ ἀληθής, διότι δὲν κατενόησαν τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν δύναμιν καὶ σημασίαν τῆς ἐργασίας, καὶ δὴ τῆς ἐλευθερίας, ὡς ἐμελλε συγχρόνως σχεδὸν νὰ καταδείξῃ ὁ Σκότος ἰδρυτῆς τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, ὁ **Ἀδάμ Σμιθ**. Ἀλλ' ἡ ἐπίδρασις τῶν ἀγαθῶν τούτων καὶ φιλανθρώπων καινοτόμων τῆς κοινωνικῆς ἐξελεύσεως τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος ὑπῆρξεν ὑπὸ πῖσαν ἔποψιν καταληκτικῇ. Ἐν τῇ διακηρύξει τῶν δικαίων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου εὐχερῶς παρατηροῦνται τὰ διδάγματα τῆς σχολῆς ταύτης τῶν φιλανθρώπων, ἐργασθέντων κατὰ τὰς θεωρητικὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως νὰ φωτίσωσι τὸν γαλλικὸν λαὸν καὶ νὰ ἐμπειδώσωσι παρ' αὐτῷ φρόνημα ὑγιές καὶ ἀνεπίληπτον. Δὲν ἦσαν οἱ φυσιοκρατικοὶ οὗτοι ἐρηνηεῖς τῶν ἀπορρήτων τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, οἵτινες μολὶς ὑπερμεσοῦντος τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἐξείνου αἰῶνος καθίσταντο καταληκτικοὶ καὶ εἰς τοὺς λαούς, καὶ εἰς τὰς κυβερνήσεις, συνήθεις δορυφολοῖοι, ἐργαζόμενοι χάριν ἐπιδείξεως καὶ προσωπικῆς λαμπρότητος. Ἦσαν αὐτὸ τοῦτο φιλανθρώποι καὶ φιλόλογοι. Καὶ μεταξὺ αὐτῶν ὁ πάντων κραιπνότερος ἦτο ὁ ἀνὴρ ἐξείνος, ὅστις ἀπὸ τῆς σχολῆς ταύτης ἐξελεθὼν, ἐπεδείξατο μεζονα πλεονεκτηματα θεωρητικοῦ καὶ πρακτικοῦ πολιτικοῦ ἀποστόλου καὶ ἡγέτου καὶ ἔστι, μετὰ τοῦ ἐπιφανοῦς συγχρόνου του, τοῦ Ἀδάμ Σμιθ, δύνανται νὰ χαρακτηρισθῶν ἐπὶ τῆς ἐπείσεως ὡς ὁ δεύτερος τῶν θεμελιωτῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης.

Πρὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος ὁ δέκατος ἔκτος ἐπαρτίθηε νὰ λέγῃ: Μόνον ὁ Ἐργάτω καὶ ἐγὼ ἀγαποῦμεν τὸν λαόν. Καὶ ὡς θεωρητικὸς οἰκονομολόγος καὶ ὡς πρακτικὸς, ἀνατεθείτης αὐτῷ διευθύνσεως τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων τῆς Γαλλίας, μίαν καὶ μόνην ἀνεγνώσκειν εἰς ἑαυτὸν ὀλοκλήρως, νὰ παύσῃ τὴν εὐμεγείαν εἰς τὸν λαόν, νὰ ἐξαλείψῃ εἰ δυνατόν τὴν πεινᾶν. Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρόγραμμά του. Βιογράφος

αὐτοῦ λέγει, ὅτι εἶνε ὁ κατ' ἐξοχὴν τιμήσας τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος. Προορισμένος ὑπὸ τῆς οἰζογενείας του εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐπιστάδιον, ἠρνήθη ν' ἀπολουθῆσθαι αὐτό, ἀλλ' ἡ μελέτη τῶν θεολογικῶν ἐπιστημῶν ἀπασχόλησε τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ ὑπερόχου ἀνδρός. Ἔργον τὸ εἰσοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας ἀπήγγειλε λατινιστὴ πρὸ ἐκλεκτοῦ ἀροατηρίου τῆς Σοβόννης δύο ὀμιλίαις, ἃς βραδύτερον μετέφρασεν εἰς τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν, αἵτινες ἐνεποίησαν βαθυτάτην ἐντύπωσιν. Ἀνέπτυξε τὸ θέμα τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα παρέσθεν ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ προόδον διὰ τῶν αἰῶνων. Δὲν εἶνε δυνατὸν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ν' ἀνακωδῆ ἡ περὶ τῆς προόδου θεωρία, ἣν ἀνέπτυξε μετ' ἐκτάκτου ἐμφροῦθειας ὁ Γάλλος φιλόσοφος, εἰς τῶν ἐπιφανεστάτων θεωρητικῶν τῆς Προόδου. Σοβαρὸν καὶ ἐνδιαφέρον ἦτο πῶς ἔποιν ἔθνος, ὃ περ ἠγνόει ἡ ἑλληνικὴ ἐπιστήμη καὶ ὃ περ πρῶτος πάντων ἔθιγεν ἐν τῷ νεωτέρῳ, τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ, ὁ ἱερὸς ἐπίσκοπος τῆς Ἐπύρου ἐν τοῖς πολιτικοῖς αὐτοῦ φιλοσοφίαις, ἀπασχόλησε τὸν Τυργζῶ, ὅπως ἐμελλε ν' ἀπασχολῆσθαι τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Κοιδουοῦ, βραχὺ πρὶν ἢ ἀνέλθῃ εἰς τὸ ἰκρίωμα. Ἐν βραχυλογίᾳ οἷτοι ἦσαν οἱ ἄνδρες διὰ τῶν διδαγμάτων τῶν ὁποίων καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας κατεστρέφετο τὸ παλαιὸν καθεστὸς ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ. Ἐξ οἰασθήποτε καὶ ἂν προήρχοντο φιλοσοφικῆς ἀρχῆς ἔβαινον πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, πρὸς τὸ αὐτὸ τέλος. Συντηρητικοί, φιλελεύθεροι, ριζοσπαστικοί, πρόγραμμα ἑαυτῶν ὁμολογοῦν τὴν ἐπανάστασιν κατὰ παντὸς θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καθεστώτος. Οἱ πλείστοι τούτων, οἱ ἱσχυρότεροι, οἱ βραχύτεροι, οἱ ριζοσπαστικώτεροι, δὲν ἦσαν ἀπλῶς μεταφυσικοὶ κήρυκες νέας ἰδεῶν· ἐφρόνουν, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη ἔπρεπε νὰ κατέλθῃ ἐκ τῶν αἰθερίων σφαιρῶν τῆς μεταφυσικῆς εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πραγματικότητος, τῆς ἱστορίας.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε τὸ κίνημα, τὸ πρόγραμμα, τὸ ἔργον τῶν μνημονευθέντων φιλοσόφων. Πρὶν ἢ πάντες οἷτοι μεταπῶσι τοῦ βίου, ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν τελευταίων, τῶν ἐπισημάντων, ἡ καταπληκτικὴ, ἡ τρομερὰ θέλα τοῦ 1789 συνετάρατε τὴν παλαιάν, τὴν τιμαριτικὴν Γαλλίαν. Τὸ οἰκοδόμημα κατέλιπεν εἰς ἐρείπια. Ἐμελλεν, ὑπὸ τὰς ἀστράτας καὶ τὰς βροντάς, τὰς κατατροφάς τῆς ἐπανατάσεως νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα ἡ Νέα Γαλλία, κατὰ τὸ πρόγραμμα τῶν φιλοσόφων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος.

NEOKΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ

